

ถึงคราวสุขสิมาพราหมากผอญ

ครูเทพและคนจีนในประเทศสยาม

จากบทละครถึงงานเขียนวิจารณ์สังคมของท่าน

พลพัทธ์ ภูริสถิตย์

ช่วงชีวิตของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) หรือครูเทพ กว่า ๖๐ ปี นับตั้งแต่ปฐมบทจนถึงอวสานแห่งชีวิตของท่านนั้น เป็นระยะเวลาอันยาวนานที่เกิดความเปลี่ยนแปลงมากมาย ในประวัติศาสตร์ไทย และประวัติศาสตร์ของอีกประเทศหนึ่งอย่างจีน จากการปกครองระบอบกษัตริย์สู่ สาธารณรัฐจีน และเพียงไม่กี่ปีหลังจากการถึงแก่กรรมของท่าน ประเทศจีนก็ได้เปลี่ยนผ่านไปสู่การเป็นรัฐ สังคมนิยมเต็มรูปแบบ ความวุ่นวายและสงครามภายในภายนอกมากมายที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาการเปลี่ยนแปลง นั้น ทำให้ประชากรจีนจำนวนมากตัดสินใจอพยพไปแสวงหาชีวิตที่ดีกว่าในต่างแดน ประเทศสยาม บ้านเกิด ของครูเทพเองก็เป็นจุดหมายปลายทางแห่งหนึ่งของชาวจีนที่เดินทางมายังโพ้นทะเล

นับตั้งแต่สมัยก่อนการปฏิรูปประเทศ ชาวจีนก็เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมวัฒนธรรมสยามและเป็น พันเฟื่องสำคัญทางด้านเศรษฐกิจมาโดยตลอด บทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเลและลูกจีนที่เกิดใน ประเทศสยามยิ่งทวีความสำคัญยิ่งขึ้น เมื่อสยามเข้าสู่ระบบการค้าเสรีในยุคปฏิรูปประเทศ

ขณะเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการแพร่หลายของชาตินิยมจีนที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ก็ส่งผลให้ชาวจีนที่ตั้งรกรากในดินแดนโพ้นทะเลกลายเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางการเมืองในดินแดน บ้านเกิดด้วย เช่นเดียวกับสยามที่ความเติบโตของลัทธิชาตินิยมได้ทำให้ชาวจีนกลายเป็นกลุ่มชาวต่างชาติที่ รัฐบาลจำเป็นต้องจับตาเป็นพิเศษ นอกจากรัฐบาลแล้ว บทบาทของปัญญาชนเองก็แสดงให้เห็นว่า ชาวจีนใน ประเทศสยามเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในทางเศรษฐกิจ และเป็นผู้ที่จำเป็นต้องจับตามองและระมัดระวังอย่างยิ่ง เช่นกัน

หนึ่งในปัญญาชนที่ถือว่าเป็นคณอ่องบานสำคัญในการสะท้อนบทบาทของชาวจีนในประเทศสยามใน ยุคสมัยแห่งคลื่นอพยพเข้ามายังประเทศสยามของชาวจีน และเป็นกระจกบานสำคัญของยุคสมัยที่สะท้อนถึง

การกลืนกลายของชาวจีนเข้าสู่สังคมสยาม ก็คงไม่พ้นนักเขียนหัวก้าวหน้าแห่งยุคสมัย “ครูเทพ” หรือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีท่านนี้เอง

๑. มุมมองของชาตินิยมไทยต่อชาวจีนในเมืองสยาม

ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ปฏิกริยาของชาวจีนในสยามต่อความเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศบ้านเกิดอย่างจีนเริ่มมีความเข้มข้นยิ่งขึ้น อันเนื่องมาจากชัยชนะของญี่ปุ่นต่อชาติมหาอำนาจในยุโรปอย่างรัสเซีย ในพุทธศักราช ๒๔๔๘ (ค.ศ. ๑๙๐๕) ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของชาตินิยมทั่วทั้งดินแดนตะวันออกไกล

นอกจากนี้ ในปีเดียวกันนั้น ชาวจีนในกรุงเทพฯ ได้เริ่มมีการจัดตั้งองค์กรกลางที่มีกรรมการจากทุกกลุ่มภาษา อย่างโรงพยาบาลจีน (โรงพยาบาลเทียนฮั่วยู่ยี่ – 天華醫院) ขึ้น รวมทั้งได้ปรากฏการเคลื่อนไหวทางการเมืองขนาดใหญ่ของชุมชนจีนเป็นครั้งแรก นั่นคือการเคลื่อนไหวต่อต้านสินค้าอเมริกาในปีนั้นด้วย

สถานการณ์ทางการเมืองของชุมชนจีนทวีความเข้มข้นขึ้น ผ่านการเกิดขึ้นของหนังสือพิมพ์จีนที่แสดงออกถึงการสนับสนุนทางการเมืองทั้งสองฝั่งในประเทศจีนอย่างชัดเจน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ของฝ่ายปฏิวัติอย่างฮั่วเซียมซินป้อ (華暹新報) ซึ่งได้รับความนิยมมาก และต่อมาได้ออกฉบับภาษาไทยชื่อ “จีนโนสยามวารศัพท์” และการมาเยือนสยามครั้งที่ ๒ ของซุนยัตเซน (孫中山) ในพุทธศักราช ๒๔๕๑ (ค.ศ. ๑๙๐๘) ที่ได้รับการตอบรับจากชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลอย่างล้นหลาม บรรยายกาศเช่นนี้ย่อมสร้างความกังวลแก่รัฐบาลสยามอย่างยิ่ง^(๑)

นอกจากนี้ ปัญหาสำคัญอีกประการคือการจัดการปกครองชุมชนชาวจีนของรัฐบาลสยาม ซึ่งแต่เดิมใช้ขุนนางกรมท่าซ้ายเป็นผู้ดำเนินการ แต่ในระยษะเวลาดังกล่าวนั้น ระบบการจัดการปกครองชุมชนจีนแบบเก่าก็เริ่มประสบปัญหา เนื่องจากผู้นำจีนอย่างพระยาโชฎีกราชเศรษฐีที่มีการเปลี่ยนแปลงผู้ดำรงตำแหน่งบ่อยครั้ง หากไม่มีบารมีมากพอก็จะไม่สามารถจัดการปัญหาภายในชุมชนจีนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะไม่เป็นที่เคารพของชาวจีน ขุนนางผู้ใหญ่ในกรมท่าซ้ายอีกท่านอย่าง พระยาภักดีภักทรการ (โอจิ๋ว อุทกภาชน์ – 劉湖州) ในเวลานั้นก็ประสบปัญหาหนี้สินอย่างมากจนไม่เป็นที่เคารพของชุมชนจีนอีกต่อไป^(๒)

รูปการณ์ของเหตุการณ์ในระยษะนี้ แสดงให้เห็นว่า ชุมชนจีนและรัฐบาลสยามเริ่มเกิดระยะห่างต่อกันมากขึ้นกว่าเดิม ด้วยสถานการณ์ทางการเมืองในประเทศจีนที่กำลังคุกรุ่นในช่วงปลายราชวงศ์ชิง

เหตุการณ์ที่ถือว่าสร้างผลกระทบและถือเป็นการสร้างอคติที่มีต่อชุมชนจีนในหมู่ชาวไทยยิ่งขึ้น คือการหยุดงานของคนจีนในกรุงเทพฯ เมื่อเดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ (ค.ศ. ๑๙๑๐) เพื่อต่อต้านการเรียกเก็บภาษีรัฐชูปการจากชาวจีนแทนการเก็บเงินผูกปีที่มีความแต่เดิม (ซึ่งโดยความเป็นจริง เหตุการณ์นี้เป็นการก่อความวุ่นวายที่พวกสมาคมลับของชาวจีนในกรุงเทพฯ อยู่เบื้องหลัง)

แม้เศรษฐกิจโดยรวมจะไม่ถึงกับเข้าสู่สภาวะหยุดชะงักอย่างสมบูรณ์ แต่ก็สร้างความเสียหายอย่างมหาศาลในระยะเวลาไม่กี่วันที่เกิดเหตุการณ์นี้ขึ้น เนื่องจากทั้งผู้ประกอบการและแรงงานได้หยุดกิจกรรมทุกอย่าง รัฐบาลไทยได้เริ่มตระหนักว่า บทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนเหนือคนไทยนั้น ครอบงำประเทศสยามอย่างมาก และหากปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไป ย่อมจะเป็นอันตรายแก่ประเทศสยามอย่างแน่นอน เนื่องจากวัตถุประสงค์ในการพำนักในประเทศสยามของชาวจีนจำนวนมากไม่ใช่มุ่งเน้นการหารายได้มากกว่าความภักดีต่อดินแดนที่ตนตั้งรกรากอยู่^(๓) ปราบปรามการณลักษณะนี้สร้างความกังวลแก่รัฐบาลสยามไม่น้อย

พระราชหัตถเลขาซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปถึงเจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาล เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ (พุทธศักราช ๒๔๕๓) ทรงกล่าวถึงปัญหาเรื่องนี้ไว้ว่า

“พิเคราะห์ดูคนไทยเราตามเสียงเล่าๆ มันเหมือนพวกลาวเมืองหลวงพระบาง แจกนี้คือข้า ถ้าไม่ได้เอาใครยาก็ไม่มีอะไรกิน ข้าขัดขึ้นมากครั้งไรก็ตกใจเหลือเกิน ไปหัวนหวาดย่อท้อให้พวกแจกได้ใจ คิดแต่หาเสียบยงตบั้นไป นาน้อยใจจริง ๆ”^(๔)

ลายพระราชหัตถเลขาที่มีไปถึงเจ้าพระยามรราชหลายฉบับในช่วงปลายเดือนพฤษภาคม จนถึงต้นเดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๕๓ แสดงให้เห็นถึงความไม่ไว้วางใจของรัฐบาลสยามหลายประการ เช่น กรณีของอั้งยี่ชนิดที่เรียก “ปายมิ่ง” (拜明) ซึ่งมีการวางแผนก่อการจลาจล โดยตั้งเป้าโจมตีบริษัทไฟฟ้าสยามเป็นอันดับแรก แต่บริษัทไฟฟ้าได้ทราบข่าวล่วงหน้า จึงรีบปลดคนงานจีนออกจนหมด นอกจากนี้ ยังมีการตรวจพบการเรียไโรเงินเพื่อก่อจลาจลเป็นจำนวนมากถึงหลายล้านบาท และมีการสั่งอาวุธจำพวกลูกกระเบิดลำเลียงเข้ามาทางเรือด้วย^(๕)

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับกรณีการจัดตั้งรัฐสภา (Parliament) ว่าด้วยสมาชิกที่เป็นจีนว่า ผู้ที่จะเข้าเป็นสมาชิกของปาเลียเมนต์ที่เป็นจีน ว่าสมควรอนุญาตเฉพาะลูกหลานจีนรุ่นที่ ๓ เป็นต้นไปให้เข้าเป็นสมาชิกเท่านั้น ไม่ควรให้ชาวจีนอพยพหรือลูกจีนรุ่นแรกเข้ามาเป็นสมาชิก โดยทรงยกกรณีชาวกรีกที่เป็นพลเมืองตุรกี ซึ่งตั้งรกรากอยู่ในตุรกีเป็นเวลานานแล้ว

สามารถเข้าเป็นสมาชิกรัฐสภาได้ เนื่องจากเป็นพลเมืองตุรกีอยู่แล้ว มิได้เป็นชาวต่างชาติเช่นกรณีนี้ แต่ กระนั้นก็ทรงเห็นว่า ควรระวังให้ดี เพราะอิทธิพลของชาวจีนยังคงมีมากอยู่^(๖)

เมื่อมาถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ซึ่งเป็นยุคสมัยที่การรณรงค์ ทางด้านชาตินิยมไทยปรากฏขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ในช่วงต้นรัชกาลได้ปรากฏพระราชนิพนธ์ที่โจมตีพฤติกรรม ของชาวจีนในเชิงเศรษฐกิจและสังคมอย่างเรื่อง “พวกยิวแห่งบูรพทิศ” และ “เมืองไทยจงดั้นเถิด” ซึ่งกล่าวถึง ชาวจีนว่า เป็นคนกลุ่มที่เป็นอันตรายต่อสังคมสยามอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในแง่มุมทางด้านเศรษฐกิจ

งานพระราชนิพนธ์ทั้งสองฉบับนี้ จึงกลายเป็นภาพแทนของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าไม่ทรงโปรดฯ ชาวจีน ในประเทศสยาม โดยมีการนำเสนอในงานวิชาการยุคหลัง^(๗) ซึ่งเป็นความเป็นจริงใน ข้อที่ว่าช่วงเปลี่ยนรัชกาลนั้น มีเหตุการณ์วุ่นวายที่เนื่องด้วยชุมชนจีนสองประการ

ประการแรก ได้แก่ เหตุการณ์ที่ชาวจีนพากันส่งบุตรภรรยาไปเมืองจีนเป็นจำนวนมาก ด้วยความเชื่อ ว่าจะเกิดสงครามระหว่างสยามกับฝรั่งเศส และจะมีการจับเอาลูกหลานชาวจีนไปเกณฑ์ทหาร จนข้าราชการ และนักหนังสือพิมพ์คนสำคัญอย่างนายเชียวสุตเส็ง (蕭佛成) ต้องออกมาชี้แจงจึงได้สงบลง^(๘) เหตุการณ์นี้ ได้มีการนำไปอ้างถึงในพระราชนิพนธ์เรื่อง “หัวใจนักรบ” ด้วย

ส่วนอีกเหตุการณ์หนึ่งคือ มีคนผิวดำอ้างว่าได้รับการว่าจ้างจากคณะบุคคลหนึ่งให้ประทุษร้าย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีชื่อของนายอากรสง หรือยี่กอฮง (二哥豐) ผู้นำคนสำคัญ ของชุมชนจีนในกรุงเทพฯ เป็นหนึ่งในคณะผู้ว่าจ้างด้วย แม้ทางตำรวจนครบาลจะไม่ค่อยเชื่อถือคำให้การของ คนผิวดำรายดังกล่าวนั้น แต่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ก็ทรงให้สืบสวนด้วย ทรงเชื่อถือว่าอาจจะมีเหตุดังว่ามานั้นจริง^(๙)

แต่การศึกษาในสมัยหลังก็พบว่า มุมมองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งอาจเรียกได้ เป็นมุมมองภาพใหญ่ของชาตินิยมไทยในรัชสมัยนั้น ไม่ใช่การรณรงค์ให้ต่อต้านและเกลียดจีน แต่คือการ ส่งเสริมให้ชาวจีนตระหนักถึงบทบาทของตนในฐานะพลเมืองสยามที่จะต้องตอบแทนต่อประเทศที่เข้ามาทำมาหากิน และสร้างสำนึกของชาวจีนให้เป็นคนไทยมากกว่าจีน

ดังจะเห็นได้จากพระราชนิพนธ์เรื่อง “ขอบใจเพื่อนจีน” ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น เพื่อแสดงความขอบ พระราชหฤทัยต่อการที่พ่อค้าจีนในกรุงเทพฯ ได้ช่วยเหลือซื้อเรือรบหลวงพระร่วง และทรงกล่าวว่า หากจะ เป็นการดี ชาวจีนควรแสดงไมตรีต่อกรุงสยามเช่นนี้อีกเสมอ ๆ^(๑๐)

ซึ่งจากมุมมองนี้เอง ทำให้พ่อค้าเงินจำนวนมากพยายามแสดงตัวเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ภักดี ผ่านการสนับสนุนกิจการต่าง ๆ ของรัฐบาล เช่น เข้าเป็นสมาชิกกองเสือป่า สนับสนุนกิจการตามพระราชนิยม หรือกิจการสาธารณะของสยาม เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้แสดงออกมาให้เห็นได้ชัดผ่านหนังสือที่ระลึกงานศพของพ่อค้าเงินรายสำคัญในระยเวลานั้น ซึ่งมักแสดงอัตลักษณ์ของตนในลักษณะที่เป็นไทยมากกว่าเป็นจีน ^(๑๑)

ด้วยเหตุผลที่ต้องการให้ชาวจีนมีความจงรักภักดีต่อประเทศสยามและมีจิตสำนึกเป็นไทย การแสดงออกถึงความผูกพันต่อแผ่นดินจีนจึงไม่ต้องพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น กรณีของพระยาภักดีภักทรการ (โอจิว อุทกภาชน์) ที่เมื่อถึงแก่กรรมแล้ว คุณหญิงไป ภักดีภักทรการ ผู้เป็นภรรยาได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานเงินเพื่อนำศพกลับไปฝังยังบ้านเกิดที่ประเทศจีนตามคำขอของญาติ

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้พระราชทานพระบรมราชานุญาต เนื่องจากไม่ต้องด้วยพระราชนิยม และทรงเห็นว่าผู้วายชนม์เป็นข้าราชการของประเทศสยาม การนำศพกลับไปฝังที่ประเทศจีนจึงไม่สมควรนัก แต่โปรดฯ ให้เปลี่ยนเป็นการรับพระราชทานเพลิงศพแทน ^(๑๒)

พระบรมวงศานุวงศ์อีกพระองค์หนึ่งที่ทรงมีบทบาทสำคัญในยุคสมัย ทั้งในด้านวิชาการและการบริหารราชการแผ่นดิน และควรกล่าวถึงว่า มีแนวคิดต่อชาวจีนที่น่าสนใจ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งปรากฏหลักฐานว่า ทรงแสดงให้เห็นถึงมุมมองที่มีต่อชาวจีน และแนวคิดชาตินิยมผ่านความกังวลส่วนพระองค์ ในเรื่องความได้เปรียบทางเศรษฐกิจของชาวจีน ซึ่งมักประสบความสำเร็จในการผลิตสินค้าคุณภาพดีต่าง ๆ และสามารถรักษากิจการได้ยั่งยืนกว่ากิจการของไทยที่มักไม่ยั่งยืน ดังที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระองค์ในช่วงที่ประทับอยู่ที่เมืองปิ่นนังแล้วว่า

“ดุนั้นฝีมือทำเรียบร้อยดีมาก ข้าพระพุทธเจ้าอยากชมว่าในสมัยนี้มีของดี ๆ ที่ควรชมเกิดขึ้นหลายอย่าง ว่าอะปะวะที่ได้เห็นแก่ตา เช่น ดุมที่โปรดประทานมาเป็นต้น กับเครื่องถมผ้าลายสำหรับนุ่ง ของกินที่ทำใส่ขวดใส่กระป๋อง มีผู้ส่งมาให้ข้าพระพุทธเจ้าก็เปนของคิดใหม่ แลที่นี้กวัดกอยู่แต่ ๒ ข้อตามที่ได้สังเกตมาคือ ข้อ ๑ มักเปนของเจ๊กทำ ข้อ ๒ ถ้าเปนของไทยทำมักเล็กเสี่ยไม่ทำยั่งยืน...” ^(๑๓)

ในงานพระนิพนธ์เชิงวิชาการอย่าง พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ นั้น ก็ปรากฏข้อความที่สะท้อนให้เห็นว่า ชาวจีนเป็นชนกลุ่มที่นิยมแสวงหาประโยชน์ มิได้รู้สึกตัวว่าเป็นไทยแต่อย่างใด และมักอาศัยอิงแอบอำนาจที่ให้ประโยชน์แก่ตนได้อยู่เสมอ จึงก่อให้เกิดปัญหาแก่รัฐบาลสยามอยู่เนื่อง ๆ ดังข้อความที่ว่า “จีนที่มายังประเทศนี้ โดยมากเป็นแต่มุ่งหมายมาหากิน มิได้รู้สึกตัวว่าเป็นชาวเมืองไทย

ได้เปรียบแก่ตนทางไหนก็ไปทางนั้น อาจเกิดนิยมไปแอบอิงอาศัยอำนาจฝรั่ง หรือเข้าเป็นพวกตัวเหี้ย เป็นความลำบากแก่รัฐบาลทั้ง ๒ อย่าง...”

และความฉลาดในการแสวงหาทรัพย์สินของชาวจีน ในดินแดนที่แสวงทรัพย์ได้ง่ายอย่างประเทศสยามนั้น ย่อมสร้างความสำเร็จให้ชาวจีนมีฐานะได้โดยง่าย หรืออย่างน้อยที่สุดก็ตั้งตัวทำมาหากินโดยอิสระได้ (๑๔)

ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ระหว่างที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในพุทธศักราช ๒๔๗๓ ปัญญาชนหลายรายได้แสดงความคิดเห็นต่อความน่ากังวลเรื่องบทบาทของชาวจีนในเชิงเศรษฐกิจนี้ผ่านหนังสือพิมพ์ มีตัวอย่างเช่น คอลัมน์วิจารณ์ปัญหาสังคมในหนังสือพิมพ์ศรีกรุง ที่เขียนโดยผู้ใช้นามปากกาแฝงว่า “พราหมณ์” ได้กล่าวว่าการค้าในประเทศสยามล้วนแต่ตกอยู่ในมือชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีน ที่ถือเป็นตัวแปรสำคัญทางเศรษฐกิจ และครอบงำการผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันของคนไทยเกือบทุกอย่าง ดังที่ได้กล่าวในบทความนั้นว่า

“เดี๋ยวนี้เราจะทำอะไรได้ เข้าสารในโอง เจ๊กเขาก็ลืให้เรากิน คนไทยขายเข้าบ้างคนไทยด้วยกันก็ไม่ซื้อ ถ่านก็เจ๊ก ผักก็เจ๊ก กะป็น้ำปลาก็เจ๊ก หมูก็เจ๊ก เบ็ดไก่ปลากล้วยอ้อยเจ๊กทั้งนั้น ผ้านุ่งผ้าห่มเสื่อกางเกง หมวกฝรั่งญี่ปุ่นแขก หม้อเข้าหม้อดินอั้งโล่ก็เจ๊ก ! กระซอนกระจำสาแทรกไม่คานเมื่อก่อนนี้เห็นคนไทยทำกัน เดียวนี้ก็เจ๊ก ข้าพเจ้าเหลียวหาของใช้ในบ้านตั้ง ๘-๙ รอบยังไม่เจอะตาเลยว่่าสิ่งไหนเปนของไทยทำ”

อิทธิพลของชาวต่างชาติ ทั้งชาวจีนและอื่น ๆ ก็มีผลให้เมื่อคนไทยคิดจะทำการค้า ก็จำเป็นต้องตั้งชื่อ ยี่ห้อเป็นภาษาต่างประเทศ ดังในบทความเดียวกันได้กล่าวว่า

“การพาณิชย์ก็อยู่ในมือคนต่างชาติทั้งนั้น จนกระทั่งคนไทยจะตั้งห้างร้าน ก็ต้องตั้งชื่อเปนฝรั่งเปนเจ๊ก จึงจะขายของได้ เช่น โฟแทกซ์ เอส.อาร์.การาจ เสงหยง โฟร์โทน อะไรเหล่านี้ แปลว่ากระไรกัน ? ไม่ได้แปลว่าไทยด้วยกันตั้งใจประณามไทยให้จมดิ่งลงป่ดดอกหรือ ?”

และในบทสรุป บทความก็ตอกย้ำให้คนไทยตระหนักถึงความจำเป็นที่คนไทยต้องอุดหนุนไทยด้วยกันเอง มีเช่นนั้นกิจการทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่ภาคส่วนการผลิตลงไปจนถึงแรงงานเองก็จะต้องไปเป็นของคนต่างชาติทั้งหมด โดยยกกรณีของรถแท็กซี่ที่แรงงานจีนได้เริ่มเข้าแทนที่แรงงานไทย แม้จะเป็นแค่บางพื้นที่ แต่ก็ที่น่ากังวลอย่างมากว่าอนาคตคนจีนคงครอบงำเศรษฐกิจไทยทั้งหมด ความว่า

“ยังดีกว่านั้นขึ้นไปอีก แท็กซี่ที่คนไทยขับกันว่อน ๆ อยู่ นั้น เดียวนี้แถวราชวงศ์เยาวราช – เจริญ, เจริญ ไปตุ ที่จอดกันเปนแถวยาวยัดนั้นเจ๊กทั้งนั้น เจ๊กไหนล่ำทั้งหมด คนไทยเราไม่มีเลย จะมีก็วิ่งหาคนหาคนหรือจอดแถวอื่น ตำบลเยาวราชราชวงศ์ละก็ อย่่ากลายเข้าไปเลย นี้อีกหน่อยเขาคงรุกเข้ามาสายอื่น ๆ อีก เขารุก

- เรากี่วัน - วัน - อีกหน่อยเถอะ, แท้ก็ซิคคนไทยก็ หมัด ! แย่ละน้อ ! จะบอกให้เนื้อ ! คนไทยเราจะไปหากินอะไร เล่นไฟ, กันเถิดหรือ ? สบาย! สบาย !!” (๑๕)

คอลัมน์วิจารณ์ปัญหาสังคมในหนังสือพิมพ์ศรีกรุง ตอน จะบอกให้เนื้อ !

อีกปัญหาหนึ่งที่ปรากฏขึ้นในฐานะความกังวลเชิงชาตินิยมไทยที่เกี่ยวข้องกับชาวจีนในประเทศไทยคือการที่ชาวจีนในสยามเริ่มนำพาภรรยาจากประเทศจีนเข้ามา รวมทั้งมีหญิงจีนเดินทางเข้าสู่ประเทศไทยมากขึ้น ส่งผลให้การแต่งงานระหว่างชาวจีนกับหญิงไทย ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญของการกลืนกลายทางวัฒนธรรมที่สำคัญ เริ่มได้รับผลกระทบ

เนื่องจากการแต่งงานกับหญิงจีนย่อมหมายถึงการอ้างไร่ซึ่งวัฒนธรรมจีนด้วยเช่นกัน รวมถึงความคิดทางการเมืองใหม่ ๆ ที่ชาวจีนนำเข้ามายังประเทศไทยก็ดูเป็นอันตรายมากขึ้น ทั้งนี้ บุคคลสำคัญของสยามอย่าง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เองก็ทรงวิตกในข้อนี้ (๑๖)

นอกจากความคิดเห็นทั่วไป จากการศึกษานิราศที่แต่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เช่น นิราศพระมะเหลเถไถ นิราศถ้ำจอมพล ฯลฯ ก็ได้พบว่า นิราศเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความกังวลทางเศรษฐกิจที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจในประเทศอย่างมาก เช่นเดียวกับชาวต่างชาติอื่น ๆ ซึ่งมีผลให้เงินไหลออกนอกประเทศด้วย

นิราศหลายฉบับที่แต่งขึ้นในระยยะเวลาดังกล่าว จึงสนับสนุนให้คนไทยไม่หลงตามค่านิยมต่างชาติ และสนับสนุนการอาชีพของคนไทยด้วย แต่ในขณะเดียวกัน งานนิราศเหล่านี้ก็ได้ยกย่องชาวจีนที่มีจิตใจเป็นไทย และบำรุงสังคมไทยอย่างแข็งขันด้วยเช่นเดียวกัน^(๑๗) ในฐานะกระจกสะท้อนสังคม งานกวีนิพนธ์ประเภทนิราศเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงมุมมองที่มีต่อชาวจีนในยุคสมัยได้อย่างชัดเจนทีเดียว

ปัญหาความกังวลเกี่ยวกับการครอบงำทางเศรษฐกิจของชาวจีน แม้จะมีความพยายามจัดการในหลายรูปแบบในช่วงสมัยรัฐบาลคณะราษฎร โดยเฉพาะในสมัยของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ความกังวลนี้ ทั้งในระดับประชาชนและรัฐบาลก็ยังคงดำรงอยู่ต่อเนื่องมาจนถึงภายหลังการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ ๒

ซึ่งเป็นช่วงหลังการถึงแก่อสัญกรรมของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี อีกทั้งแนวคิดเรื่องการสร้างความตระหนักของชาวจีนในฐานะพลเมืองไทย มากกว่าการเป็นพลเมืองจีน อันเคยถูกมองว่าเป็น “ทางออก” ของปัญหาชาวจีนในเมืองไทย ก็ยังคงดำรงอยู่อย่างเต็ม ดังที่ปรากฏในบทความหนังสือพิมพ์ในพุทธศักราช ๒๔๙๒ ว่า

“ประชาชนคนไทยและรัฐบาลจะต้องเป็นห่วงเป็นใยในการอาชีพต่าง ๆ ทั้งส่วนใหญ่และส่วนมาก ซึ่งหวังว่าจะให้อยู่ในมือคนไทย ถ้าหากว่าคนจีนที่เข้ามาตั้งตัวมาหากิน หรือเกิดในเมืองไทยทำตนเหมือนชาวต่างดาวคนขาวที่เข้าไปอยู่ในสหรัฐอเมริกา กล่าวคือตั้งใจเป็นพลเมืองของอเมริกา และตายที่นั่น ปัญหาในเรื่องเชื้อชาติจะลดน้อยลงไปมาก ถ้าชาวจีนให้ความเป็นธรรมแก่ปัญหาเหล่านี้ได้มากเท่าใด ปัญหาเรื่องโรงเรียนจีน เรื่องคนเข้าเมือง เรื่องสงวนอาชีพสำหรับคนไทย ก็จะไม่ยุ่งยากเท่าที่เป็นอยู่”^(๑๘)

ตัวอย่างที่ได้แสดงมานี้ แสดงให้เห็นว่า ในยุคสมัยเดียวกับที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีชีวิตอยู่และมีบทบาทอย่างยิ่งในสังคมสยาม ไปจนถึงไม่กี่ปีหลังจากการถึงแก่อสัญกรรมของท่าน ทศนคติและมุมมองเชิงชาตินิยมไทยของผู้นำ รวมถึงปัญญาชนหลายท่านที่มีต่อชาวจีนในด้านเศรษฐกิจนั้น เห็นว่า แม้ชาวจีนจะอยู่ในประเทศสยามมาอย่างยาวนาน แต่บทบาททางเศรษฐกิจที่ขยายตัวและครอบงำเศรษฐกิจของสยามก็เป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง

ดังนั้น วิธีการแก้ไขที่ดีที่สุดจึงอาจเป็นการสร้างจิตสำนึกให้ชาวจีนรู้สึกถึงความเป็นไทยผ่านวิธีการต่าง ๆ แต่วิธีการดังกล่าวก็ถูกท้าทายจากการที่ชาวจีนเริ่มนำภรรยาของตนมาจากประเทศจีน และมีหญิงจีนเดินทางเข้ามามากขึ้น ซึ่งสะท้อนถึงการอ้างไว้ซึ่งความเป็นจีนและจิตสำนึกที่ยึดโยงกับบ้านเกิดด้วยเช่นกัน

สิ่งเหล่านี้ได้ปรากฏออกมาในวรรณกรรมหลากหลายรูปแบบทั้งร้อยกรองและร้อยแก้วที่ผลิตขึ้นในสมัยดังกล่าว

ปัญญาชนท่านอื่น ๆ คิดเห็นอย่างไร ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างมาแล้วทั้งหมด แล้วสำหรับครูเทพ หรือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งเป็นปัญญาชนสำคัญคนหนึ่งของยุคสมัยนั้น จะมีทัศนะต่อชาวจีนอย่างไร ผู้เขียนจะนำเสนอในหัวข้อต่อไป

๒. บทวิจารณ์สังคม และภาวะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ

อันเนื่องด้วยเงินเมืองไทยในยุคครูเทพ

ครูเทพ หรือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในแวดวงวรรณกรรมไทย และหนึ่งในงานเขียนของท่านที่มีความน่าสนใจอย่างมาก คืองานประเภทวิจารณ์สังคม ที่ปรากฏขึ้นในรูปแบบบทกวีที่แทรกคำอธิบายต่าง ๆ ประกอบด้วยเพื่อเสริมความเข้าใจให้ผู้อ่าน ซึ่งโดยมากเขียนขึ้นในระยะเวลาหลังจากที่ท่านได้พ้นจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการแล้ว และในระยะเวลานั้นก็ถือเป็นช่วงที่ประเทศสยามต้องเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกเช่นเดียวกัน

บทกวีของครูเทพ ซึ่งได้นิพนธ์ขึ้นท่ามกลางกระแสแห่ง “เศรษฐกิจสงคราม” หรือระยะเวลาที่ทั่วโลกต่างแข่งขันกันเชิงเศรษฐกิจของทศวรรษที่ ๑๙๒๐-๑๙๓๐ (ตรงกับพุทธทศวรรษที่ ๒๔๖๐-๒๔๗๐) สะท้อนความดุเดือดแห่งสงครามเศรษฐกิจในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำช่วงนั้น

แม้ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ยังคงดำเนินไปอย่างดุเดือด แนวคิดของครูเทพนั้นยังคงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับรัฐบาลและปัญญาชนในยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดชาตินิยมไทย ที่มองว่าการพาณิชย์ของประเทศนั้น คนไทยเมื่อออกจากระบบการศึกษาแล้วก็ควรที่จะผันตัวเองเข้าสู่อาชีพทางพาณิชย์การ เป็นแนวทางในการนำประเทศทะลุเข้าสู่สงครามเศรษฐกิจ ย่อมจะทำให้เศรษฐกิจทั้งภายในและภายนอกมีความเจริญ และสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศชาติ

เนื่องจากครูเทพเองมองว่า คณะบุคคลที่ทำงานด้านเศรษฐกิจในรัฐบาลเองนั้น ไม่มีความสามารถเพียงพอ ที่จะนำประเทศซึ่งกำลังประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจให้พ้นปัญหาได้ ดังจะยกความบางตอนในบท

กลอนเรื่อง “เศรษฐเสนา สู้ เศรษฐสงคราม” ซึ่งแต่งขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ มาให้เห็นเป็นตัวอย่างถึงการที่ครูเทพสนับสนุนคนไทยให้ทำการค้า ตามที่กล่าวมาแล้วว่า

“การแข่งค้ำกับนานาประเทศ รัฐบาลภาคเศรษฐสมศักดิ์ ปล่อยให้ นายพาณิชย์ผู้จิตภักดี เป็นแนวหน้า พาหักโหมโรมรัน ประมวลหมู่สุรเศรษฐเสนา ถ้าแม้ว่าล้วนพวกเราแมนมั่น ก็ยังจะอุ้มใจได้ครามครัน แต่พวกเขาทั้งนั้นลิเต็มที

เพราะฉะนั้นชวนกันเกิดชาวเรา รีบอบรมบ่มเข้าให้ถึงที่ สำเร็จเรียนแล้วเพียรค้าเข้าซี จะได้มีสามารถ ขาดินกรบ เข้าแนวหน้าฝ่าเศรษฐสงคราม ทำความงามความดีมีรู้จัก เท่าประเทศเศรษฐภักดีสร้างครันครบ ดี ตลบคู่ชัยในไม่ช้า นายพาณิชย์ตัวยงให้คงไทย บริษัทใหญ่ใหญ่ไทยขึ้นหน้า ให้เครดิตทั้งหลายไหลหลั่งมา ประจวบ ดังคงคาเมื่อหน้าน้ำ เมื่อประเทศมั่งคั่งเรามั่งมี การภาษีอากรกระฉ่อนฉ่ำ รัฐบาลสมบูรณ์เพิ่มพูนน้ำ ประเทศ ร่ำรวยเหตุเศรษฐเสนา” (๑๙)

ภายใต้แนวคิดเรื่องคนไทยทำการพาณิชย์ของครูเทพนั้น ย่อมแฝงไว้ด้วยความกังวลเกี่ยวกับปัญหา ชาวจีนหลากหลายรูปแบบ ภายใต้กรอบแนวคิดชาตินิยมไทย ปัญหาชาวจีนที่ครูเทพได้นำเสนอผ่านบทกวีจึงมีความหลากหลาย ทั้งในเชิงอัตลักษณ์และบทบาททางเศรษฐกิจ

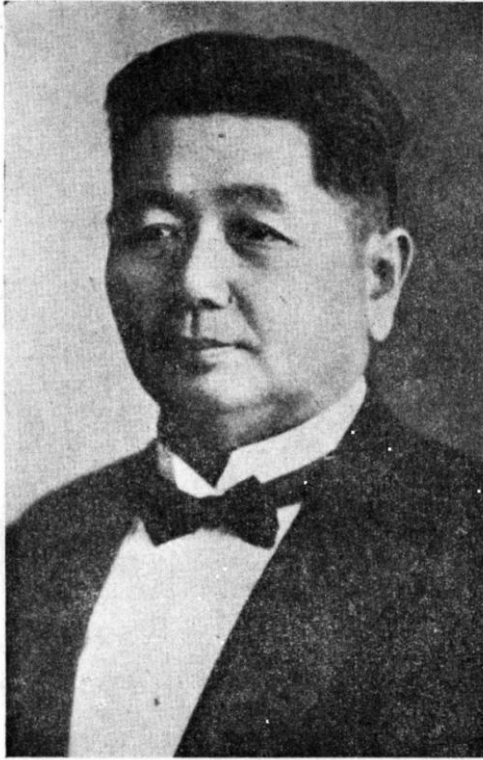
โดยปัญหาในด้านอัตลักษณ์ ประเด็นสำคัญประการหนึ่งคือการเลือกระหว่างความเป็นไทยหรือความเป็นจีนของบรรดาลูกจีนที่เกิดในประเทศสยาม ซึ่งปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจนในบทกลอนเรื่อง “พระของเรา” ที่แต่งขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

แม้ว่าลูกจีนที่เกิดในประเทศไทยโดยมากจะมีมารดาเป็นชาวไทย แต่ธรรมเนียมนิยมของชาวจีนโพ้นทะเล ทั้งสกุลคหบดีและชนชั้นกลางจีนที่พอจะมีฐานะทั้งหลายในสมัยนั้น ก็นิยมที่จะส่งบุตรหลานกลับไปรับการศึกษาในบ้านเกิดของบิดาที่ประเทศจีน เพื่อให้ซึมซับถึงจิตสำนึกของความเป็นจีน และสร้างความผูกพันอันแน่นแฟ้นระหว่างครอบครัวทางเมืองไทยและเมืองจีน

มีตัวอย่างเช่น ในประวัติของนายเซียวอ้อฉื่อ (蕭 雨 初) คหบดีเจ้าของกิจการค้าสุราต่างประเทศ ยี่ห้อย่อฮั่วเฮง (永和興號) ชาวจีนฮักกาหรือจีนแคะที่เกิดในประเทศสยาม ประมาณพุทธศักราช ๒๔๒๔ และเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในฐานะผู้ก่อตั้งสมาคมฮักกาแห่งประเทศไทย ได้ปรากฏเนื้อหาในประวัติภาคภาษาจีนของท่านผู้นี้ว่า

“ท่านเซียวอ้อฉื่อเป็นชาวจีนที่ถือกำเนิดในประเทศสยาม บิดาของท่าน ท่านเซียวเกียงหยี่ เป็นชาวจีนที่เดินทางเข้ามาเพื่อทำการค้าในประเทศสยามในสมัยที่รุ่งเรืองที่สุด ท่านได้กระทำการโดยขยันขันแข็งสร้างกิจการค้าอันยิ่งใหญ่ขึ้น แต่ด้วยความหวังใอันลึกซึ้งต่อบ้านเกิดเมืองนอนเกียรติภูมิแห่งบรรพชน จึงให้

ความสำคัญแก่นาคตของบุตรหลานเป็นพิเศษ ท่านเชื่อว่า หากลูกหลานชาวจีนโพ้นทะเลไม่ได้รับการเลี้ยงดู และการศึกษาจากบ้านเกิดเมืองนอน ไม่เพียงแต่จะขาดความรู้ภาษาและขนบธรรมเนียมจีนเท่านั้น แต่ยังขาดความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีของจีนอีกด้วย เมื่ออายุมากขึ้น ความหวังใยต่อบ้านเกิดเมืองนอนก็จะลดน้อยลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้...ในวัยหนุ่ม ท่านเซียวอี้ฉือจึงจะทิ้งครอบครัวตามคำสั่งของบิดา และเดินทางข้ามมหาสมุทรกลับไปยังบ้านเกิดเมืองนอนเพื่อศึกษาเล่าเรียน...” (๒๐)

นายเซียวอี้ฉือ เจ้าของห้างสุรายี่ห้องยั้งฮัวเฮง

ผู้มีบรรดาศักดิ์ที่เป็นคนคบคิดทั้งในพระนครและหัวเมืองหลายท่านในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เอง ก็เป็นลูกจีนที่เคยไปใช้ชีวิตอยู่ในประเทศจีนในวัยเยาว์หรือวัยหนุ่ม

เช่น พระสวามีภักดีภูวนารถ (ไต้ฉิน เตชะกำพูน) บุตรของขุนพัฒน์หอย นายอากรบ่อนเบี้ย และเป็นพระญาติของสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา ในวัยหนุ่มก็เคยไปใช้ชีวิต ณ ภูมิลำเนาของบิดา ประเทศจีนระยะหนึ่งก่อนจะกลับเข้ามาสืบทอดกิจการค้ายี่ห้อแต่เซ่งซุ่นหลี (鄭成順利) ของบิดาในกรุงเทพฯ (๒๑)

อีกตัวอย่างหนึ่งคือ หลวงศรีนครานุกุล (เจียม สุทธภักติ หรือเต็กนับ) คหบดีผู้มีชื่อเสียงในภาคเหนือของไทย ซึ่งเกิดที่อำเภอฮองฮง จังหวัดแต้จิ๋ว มณฑลทงต้ง (廣東省潮州府豐順縣) โดยที่บิดาคือนายแหทอง เป็นบุตรของขุนพัฒนสุนทรกิจ ได้ถูกส่งตัวไปใช้ชีวิตและทำการศึกษาที่ประเทศจีน ตั้งแต่มีอายุได้ ๑๓ ปี จนได้สมรสมีภรรยาที่ประเทศจีนและให้กำเนิดบุตรที่นั่น ภายหลังกองศรีนครานุกุลจึงเดินทางเข้ามาในประเทศไทยเมื่ออายุได้ ๑๘ ปี ^(๒๒)

เหตุที่บุตรจีนทั้งหลายที่เคยไปใช้ชีวิตอยู่ในประเทศจีนตั้งแต่ยังเด็ก จิตสำนึกของความเป็นจีนและความผูกพันต่อแผ่นดินจีนย่อมมีขึ้นอย่างเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะในบางกรณี เช่น กรณีนายแหทองที่มีครอบครัวในประเทศจีนอยู่ด้วย สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นภัยต่อความมั่นคงในแง่อัตลักษณ์อย่างแน่นอน

ครูเทพได้แสดงความคิดเห็นถึงการธำรงอัตลักษณ์ของลูกจีนที่เคยไปใช้ชีวิตในประเทศจีนผ่านบทกลอนเรื่อง “พระของเรา” และยังมีจิตสำนึกต่อความเป็นจีนตามเชื้อสายของบิดาอย่างเข้มข้นว่า คนชนิดนี้ย่อมเป็นคนต่างด้าว มิใช่คนไทย

ลูกจีนที่ดีในทัศนะของครูเทพ จึงเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับทั้งเชื้อสายของบิดาและมารดา มีสำนึกในฐานะพลเมืองของประเทศสยามที่ให้ที่อยู่และโอกาสในการทำมาหากินอย่างประเทศสยามด้วย น้ำเสียงของบทกวีนี้ จึงมิใช่แต่การ “ตี” เชิงเดียว แต่เป็นการตอกย้ำให้ลูกจีนทั้งหลายสำนึกถึงแผ่นดินของมารดาที่ตนเองเกิดมาด้วย เช่นเดียวกับแนวคิดที่ปรากฏในงานพระราชนิพนธ์เรื่อง “ขอบคุณเพื่อนจีน” ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังจะได้ยกความบางตอนในบทกลอนมาแสดงในที่นี้ว่า

“...อนิจจาเกิดมาเป็นมนุษย์	พ่อแม่ดูจสรณะที่ยึดเหนี่ยว
ต้องนับถือเท่ากันมั่นคงเจียว	เพื่อกลมเกลียวกลอยฤติชั่วชีวิต
อันบ้านเมืองอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก	ถิ่นเกิดใครใครอยากสงวนสิทธิ์
สยามเป็นของเราเราต้องคิด	บำเพ็ญกิจชาวสยามตามกรณี
อาชีพเราบ้านเราชีวิตเรา	ล้วนถือเอาสยามเป็นถิ่นที่
ใครจะหวงจะกันนั้นไม่มี	ขอเสียที่เถอะอย่าหลงงมงมเอะ
ใครไม่เข้าหลักเกณฑ์เช่นยบุล	เขาเป็นคนต่างด้าวช่างเขาเถอะ
สยามของชาวสยามอย่าลามเออะ	ใครขึ้นฝืนคนนั้นเคอะเออะเองเออ” ^(๒๓)

ปัญหาด้านอัตลักษณ์อีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏถือเป็นปัญหาจีนที่สำคัญในประเทศไทยและปัญญาชน (โดยเฉพาะปัญญาชนที่เป็นชนชั้นสูงมองว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่ง) คือการที่ชาวจีนเริ่มอพยพกระจายจาก ประเทศจีนเข้ามายังประเทศไทยมากขึ้น

เดิมนั้น เมื่อชาวจีนเข้ามายังประเทศไทย มิได้นำพาภรรยาเข้ามายังประเทศไทยด้วย ดังที่เอี้ยบุง เอ็ง (楊文瑛) ชาวจีนแต่จิวที่อพยพเข้ามายังประเทศไทย และได้ใช้ชีวิตอยู่ในสยามนาน ๕ ปี ในระหว่าง พุทธศักราช ๒๔๗๖-๒๔๘๐ ได้กล่าวว่า เดิมชาวจีนที่อพยพเข้ามายังประเทศไทยนั้น มิได้มีผู้หญิงเข้ามาด้วย ชาวจีนจำนวนไม่น้อยจึงสมรสกับผู้หญิงไทย หรือผู้หญิงลูกจีนที่เกิดในประเทศไทย ก่อให้เกิดบุตรหลาน ประเภทที่เรียกกันว่า “ลูกจีน” ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก

ซึ่งนักเขียนชาวจีนผู้นี้มองว่า การมีครอบครัวในประเทศไทยของชาวจีนโพ้นทะเลนั้น ทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างชายจีนกับบ้านเกิดขาดหายไป เนื่องจากชาวจีนเหล่านั้นโดยเฉพาะชาวจีนที่ออกไปตั้งรกราก ทำเกษตรตามหัวเมืองที่มีอัตราการสมรสกับผู้หญิงไทยสูง มักจะกลมกลืนกลายเป็นไทยไปในที่สุด (๒๔)

จนในสมัยหลังจากการปฏิวัติซินไฮ่ (辛亥革命) ที่เริ่มมีเด็กสาวชาวจีนติดตามบิดามารดาเข้ามา ในประเทศไทยมากขึ้น หรือชาวจีนโพ้นทะเลบางรายก็นำภรรยาและบุตรเข้ามาจากเมืองจีนด้วย สถานการณ์ แบบนี้ย่อมเป็นผลดีแก่ชุมชนชาวจีนในการรักษาอัตลักษณ์ของตน แต่ไม่เป็นผลดีต่อการสร้างสำนึกให้ชาวจีน กลายเป็นพลเมืองสยามอย่างแน่นอน

ครูเทพมองว่า สิ่งนี้ถือเป็นภัยเงียบที่กำลังรุกคืบเข้ามาในสังคมไทยอย่างช้า ๆ

บทกวีของครูเทพเรื่อง “รุกเจียบเจียบ” แต่งขึ้นในเดือนกรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑ กล่าวถึง เหตุการณ์การรุกคืบของจีนเข้ามายังพื้นที่ของชนชาติไทยเรื่อยมาตั้งแต่สมัยโบราณ ตั้งแต่ยุคสมัยที่ชนชาติไทย ยังตั้งรกรากอยู่ในลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง จีนก็เข้าแทรกแซงจนกระทั่งชนชาติไทยต้องถอยร่นลงมาตั้งรกรากใน ดินแดนตอนล่าง ในดินแดนอาณาจักรปาซาตาและน่านเจ้า ก่อนจะลงมาตั้งรกรากที่ดินแดนไทยในปัจจุบันใน ที่สุด

ในสมัยที่ชนชาติไทลงมาตั้งรกรากในดินแดนไทยนับแต่สมัยสุโขทัยมา ชาวจีนก็ได้เดินทางข้ามทะเลมา ตั้งรกรากเป็นอันมาก แต่แรกก็สามารถสมาคมกับชาวไทยได้โดยสนิท ผ่านการแต่งงานกับหญิงไทยและมี ทายาทเป็นพวกลูกจีนที่ภายหลังก็กลายเป็นไทย

ต่อมา เมื่อการเดินทางเปลี่ยนไปเป็นเรือกลไฟที่สามารถบรรทุกผู้โดยสารได้มากขึ้นแทนสำเภา ชาวจีน ที่มาใหม่ต่างก็พาภรรยาของตนเดินทางเข้ามาจากเมืองจีน เข้ามาประกอบอาชีพและทำการงานต่าง ๆ ทั่ว

ประเทศ นับเป็นอันตรายที่รุกรานเข้ามา อาจจะทำให้ชาติไทยที่เป็น “พันธฺ์เจริญ” ต้องสิ้นสูญไป ดังที่ได้มีการกล่าวไว้ในกลอนว่า

“ ...บัดนี้ลี้ภัยกำปั่นหมันชนสง	มากและถึกว่าลงสำเภาได้
ธรรมนิยมหญิงกริ่งสมุทรก็หมดไป	เพื่อนเราไหลพริ้งพรมีคู่ม้า
ตั้งเมืองบ้านเหมือนกาลนานครั้งโน้น	เข้ารับโอนการงานอย่างหาญกล้า
นิสัยเก่าเขาไม่พร้อมต้องบูชา	เราเสียปานมมเป็นกระฎุมพี
จะลงเอยอย่างไรใครจะบอก	สยามดอกจักอยู่เฟื่องฟูศรี
ชาวสยามถามได้ใครจะมี	หมายลี้ภัยลี้ภัยอ่านเรื่องพันธฺ์เจริญ” (๒๔)

ในหมายเหตุของกลอนเรื่องรุกเจียบเจียบ ยังหมายเหตุกล่าวถึง การเข้าไปกลืนชาติในดินแดนแมนจูเรีย ในช่วงรัชกาลพระเจ้าเต๋ากวัง (道光帝) ปลายราชวงศ์ชิงของชนชาวจีน โดยอ้างจากบทความของหนังสือพิมพ์ China Weekly Review ที่มีผลให้ภาษาแมนจูสูญไปจากการที่ชนชาติจีนเข้าไปตั้งรกรากจำนวนมาก และพวกชนพื้นเมืองจำนวนไม่น้อยต้องอพยพกลับสู่มองโกเลียจากการถูกขับไล่โดยพวกจีนที่อยู่ในแมนจูเรีย เป็นเหตุการณ์ที่ได้เกิดขึ้นแล้วในอดีต

นอกจากนั้นยังอ้างถึงปาฐกถาของเซอร์ชาร์ลส์ อเล็กซานเดอร์ อินเนส (Sir Charles Alexander Innes) ที่แสดงความกังวลว่า อารยธรรมและชาติพม่า นั้น ยังจะรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้หรือไม่ โดยเปรียบเทียบกับกรณีของประเทศสยามว่า ยังดีอยู่มาก แต่ก็ยังน่ากังวลจากหลังไหลของชาวจีนเข้ามา ซึ่งอาจจะกลืนชาติสยามไปโดยสมบูรณ์ (๒๖)

บทกลอนอีกหลายเรื่องของครูเทพ ยังแสดงถึงความกังวลในเรื่องเดียวกับที่ปรากฏในเรื่อง “รุกเจียบเจียบ”

ในโคลงเรื่อง “พันธฺ์เจริญ” นั้น ครูเทพได้แสดงความคิดเห็นว่า การเข้ามาในประเทศสยามของชาวจีนที่จะเป็นความปลอดภัยของชาติและอารยธรรมไทยนั้น สมควรที่จะไม่ให้หญิงจีนเข้ามา และส่งเสริมให้พวกชายจีนที่เข้ามานั้นสมรสกับผู้หญิงไทยแทน และเกิดพวกลูกจีนที่ผสมผสานทั้งเลือดไทย จีน และไทยเชื้อจีนขึ้นเป็นพลเมืองสยาม ดังที่ในโคลงได้กล่าวถึงว่า

“ประชุมสามเลือดนี้	โดยนิยม
โลหิตพันธฺ์เจริญสม	วิเศษแท้

คือเลือดไทยจีนอุดม โดยระเบียบ บรรพ์แล
สยามชาติภายหน้าแม่ ดั่งนั้นเป็นดี”

ในโคลงบทเดียวกันยังเสนอว่า รัฐบาลควรอุดหนุนชาวจีนที่มีภรรยาเป็นไทยให้เสมอภาคกับพลเมือง รวมถึงให้สิทธิพลเมืองและสัญชาติสยามแก่พวกลูกจีนที่เกิดในเมืองไทย ให้คนเหล่านี้มีบทบาทเป็น “พันธุ์เจริญ” ของชาติ และมีจิตสำนึกเป็นไทยด้วย ^(๒๗)

โคลงบทนี้แสดงให้เห็นว่า ครูเทพมิได้ต่อต้านการที่ชาวจีนอพยพเข้ามาเป็นอันมาก แต่มองว่า ความมั่นคงในกรณีนี้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อชาวจีนมีภรรยาเป็นไทย ซึ่งจะทำให้เกิดทายาทเป็นลูกจีนเมืองไทย ที่ครูเทพถือว่าเป็นพันธุ์เจริญ ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างชาติไทยขึ้นได้ และต่อต้านการที่มีผู้หญิงจีนเข้ามาเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะทำให้การผสมเลือดระหว่างจีนกับไทยสูญหายไป ดังได้ปรากฏความในบทกวีเรื่อง ลาแล้วพันธุ์เจริญ ได้กล่าวว่า การที่ผู้หญิงจีนหลั่งไหลเข้ามาเป็นอันมากนั้น เป็นเหตุมาจากความแปลกแยกที่จำทำให้การผสมผสานทางวัฒนธรรมสูญสิ้นไป ในกลอนว่า “ถึงคราวสุขสิมาพราภากผอิญ ต้องขวยเงินเป็นแขกแปลกไปเออ” ^(๒๘)

ครอบครัวเคียงศิริ (ชาวจีนแต่จิว แซ่จิ้นคือแซ่ตั้ง) แสดงให้เห็นถึงลักษณะของครอบครัวชาวจีนในสยาม ที่มีบิดาเป็นจีน มารดาเป็นไทย (ภาพจากที่ระลึกการสถาปนากิจศพนายเล็ก เคียงศิริ ณ เมรุวัดธาตุทอง ๒๕ มกราคม ๒๕๓๑)

นอกจากนี้ ครูเทพยังเสนอแนวคิดที่ว่า ชาวต่างชาติที่สมควรได้รับการอุดหนุนก็ควรเอาอย่างกรณีของ สหรัฐอเมริกา ที่ให้สิทธิพลเมืองแก่ชาวต่างชาติที่สมควรใจถึงถิ่นฐานในประเทศเดิมที่ตนจากมา ถือตัวเป็น พลเมืองชาวอเมริกันแต่ประการเดียว และยังแสดงความคิดเห็นว่า รัฐบาลเองก็ควรมีมาตรการสิทธิพลเมืองแก่ พวกชาวต่างชาติเข้ามาให้พวกเหล่านี้ มีส่วนในการบำรุงบ้านเมืองเหมือนกันกับที่เกณฑ์คนไทยไปเป็นทหาร ปกป้องบ้านเมืองด้วย แนวความคิดนี้ปรากฏอยู่ในบทกลอนเรื่อง “อเมริกา กับ อเมริกัน” ซึ่งครูเทพได้นิพนธ์ ขึ้นเมื่อสิ้นเดือนกรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑ ^(๒๙)

ในทางบทบาทเชิงเศรษฐกิจของชาวจีนที่ปรากฏขึ้นในงานนิพนธ์ของครูเทพเองนั้น บทกวีหลายชิ้น ของครูเทพเองก็แสดงให้เห็นว่า คนไทยเองก็ควรจะเห็นถึงความสำคัญของปัญหาเศรษฐกิจในเชิงชาตินิยมบ้าง บทกวีที่แสดงออกในเชิงนี้อย่างชัดเจนที่สุดคือเรื่อง “ประชาสามัญของเรา” ซึ่งกล่าวว่า ชาวไทยนั้นไม่นิยม บริโภคสินค้าไทย นิยมบริโภคสินค้าต่างประเทศ เช่น บุหรี่ตรานกอินทรี เป็นต้น แม้แต่ข้าวก็นิยมรับประทาน ข้าวขาวที่สีมาจากโรงสี ซึ่งในขณะนั้นธุรกิจโรงสีกำลังเฟื่องฟูในเขตหัวเมืองมากขึ้น เนื่องจากเห็นว่าบรรเทาแรง ในการสีข้าวตำข้าวเอง และราคาสีก็ถูก

นายทุนต่างชาติโดยเฉพาะนายทุนจีนนั้น กลายเป็นกลุ่มทุนหลักในธุรกิจการเกษตรของไทย ทั้งเป็นผู้รับซื้อข้าว ปล่อยเงินกู้ และเป็นผู้จำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคด้วย ลงท้ายแล้วชาวไทยจึงกลายเป็นลูกไล่ใน เศรษฐกิจให้กับนายทุนต่างประเทศในขั้นที่สุด ^(๓๐)

สถานการณ์ที่ครูเทพได้ยกขึ้นเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้นั้น เป็นสถานการณ์ที่ควรกล่าวถึงอย่างยิ่งว่า ในขณะนั้น พ่อค้าคนกลางที่รับซื้อข้าวในชนบทสยามนั้นโดยมากเป็นชาวจีน โดยเฉพาะพวกพ่อค้าคนกลางที่เป็น ขาประจำในการรับซื้อข้าวนั้น กลายเป็นผู้ถืออำนาจต่อรองในการซื้อข้าวไปด้วย

ต่อมา นายทุนเหล่านี้ ซึ่งเป็นผู้กว้างขวางและมีเครือข่ายกับพวกห้างค้าข้าวในกรุงเทพฯ ก็มักขยายตัว เป็นเจ้าของโรงสีและนายทุนเงินกู้สำหรับชาวนาในพื้นที่ด้วย

เฉพาะในพุทธศักราช ๒๔๗๒ ที่ประชาสามัญของเราปรากฏขึ้นในบรรณโลก ในประเทศสยามมีโรงสี เพิ่มขึ้นมากถึง ๗๒๖ โรง โดยมากตั้งอยู่ภาคกลาง ๖๓๓ โรง เฉพาะในมณฑลอยุธยา มีโรงสีอยู่มากถึง ๑๕๖ โรง และในมณฑลกรุงเทพฯ ๑๒๘ โรง

เมื่อธุรกิจโรงสีในกรุงเทพมหานครประสบปัญหา โรงสีต่างจังหวัดจึงขึ้นมามีบทบาท ซึ่งส่งผลกระทบต่อ เศรษฐกิจ คือทำให้คุณภาพของข้าวตกต่ำลง และที่ร้ายไปกว่านั้นคือชาวนาจำนวนมากเป็นหนี้จมนำไปสู่ต้นทุน การผลิตข้าวสูงยิ่งขึ้น และทำให้การแข่งขันในตลาดโลกของข้าวไทยประสบความยากลำบากยิ่งขึ้นตามไปด้วย

รัฐบาลจึงพยายามแก้ปัญหาด้วยแนวทางการนำสหกรณ์เข้าไปในชนบท เป็นที่พึ่งแทนนายทุนเงินกู้
ชาวจีน^(๓๑)

บทกวีนี้จึงเป็นเหมือนสิ่งที่เตือนให้คนไทยมีความสำนึกในเชิงเศรษฐกิจและชาตินิยม ก่อนที่จะตกอยู่
ในอำนาจของชาวต่างชาติในขั้นที่สุด

บทกวีของครูเทพนั้น นอกจากทำหน้าที่เป็นกระจกสะท้อนสังคม และแสดงความคิดเห็นของท่านต่อ
สถานการณ์ต่าง ๆ ในช่วงเวลานั้นแล้ว ตัวอย่างที่ยกมายังสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของครูเทพ ในฐานะอดีต
เสนาบดีธรรมการ ซึ่งมีลักษณะของความกังวล มุมมอง และแนวทางการแก้ไขปัญหาไปในทิศทางเดียวกับ
ปัญญาชนร่วมสมัยในประเด็นเกี่ยวกับชาวจีนในหลากหลายด้าน โดยทั้งหมดล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิด
ชาตินิยมไทยทั้งสิ้น

ปาฐกถาเกี่ยวกับเศรษฐกิจของครูเทพ หรือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งได้แสดงไว้ ณ สามัคยาจารย์
สมาคม ในพุทธศักราช ๒๔๗๕ แสดงปัญหาสำคัญของคนไทยไว้ข้อหนึ่งว่า ไม่สามารถค้าขายสู้ชาวต่างประเทศ
ได้โดยแต่เดิมก็พ่ายแพ้ชาวจีนอยู่ก่อนแล้ว

ต่อมา เมื่อต้องค้าขายแข่งกับชาวตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทในการทำสินค้าจำหน่ายในประเทศสยาม
มากขึ้น ปัญหาก็ยิ่งหนักขึ้นกว่าเดิม

สาเหตุประการหนึ่งในมุมมองของอดีตเสนาบดีกระทรวงธรรมการท่านนี้ คือการที่ราชการ “หัดคนได้
เท่าไร ก็เอาไปใช้ในราชการเสียหมด” ทำให้คนไทยแม้จะได้รับการศึกษา ก็ยังขาดความเข้าใจในกลไกทาง
การค้า และไม่สามารถทำการค้าสู้ชาวต่างประเทศได้

ส่งผลให้กิจการทางพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรมเกือบทั้งหมดตกอยู่ในมือของชาวต่างประเทศ ซึ่ง
เมื่อสืบทอดกิจการต่อไป ก็แทบไม่มีโอกาสที่จะกลายเป็นกิจการของคนไทยได้ อีกทั้งแม้แต่การที่ชาวไทยจะเข้า
ไปเป็นลูกจ้างของชาวต่างประเทศ ก็ยังเป็นไปได้ยากเช่นเดียวกัน ดังนั้น โอกาสที่คนไทยจะก้าวขึ้นมาเป็น
พ่อค้าจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากยิ่ง^(๓๒)

คนกลุ่มที่ครูเทพมองว่าเป็นจักรพันธ์ที่สำคัญของเศรษฐกิจในประเทศสยาม คือกลุ่มนายทุนลูกจีน
ที่มีจิตใจเป็นไทย คนเหล่านี้แม้ไม่ได้มีส่วนสำคัญในทางการเกษตร แต่ถือเป็นคนกลุ่มที่มีความสำคัญในเชิง
พาณิชย์กรรมอย่างมาก และเป็นกำลังสำคัญในสงครามเศรษฐกิจที่ประเทศสยามกำลังเผชิญอยู่

ดังนั้น จึงมีความคิดเห็นว่า รัฐบาลควรให้การอุดหนุนลูกจีนกลุ่มดังกล่าว เพื่อให้สามารถจัดตั้งบริษัท
ขึ้นได้ ที่ไม่ใช่เพียงการเข้าหุ้นส่วนสามัญ ซึ่งไม่สามารถจะแข่งขันกับการค้าสากลที่กำลังดำเนินไปอย่างดุเดือด

และพ่อค้าในเมืองไทยในขณะนั้นยังคงขาดแคลนความรู้เรื่องการจัดตั้งบริษัทอยู่มาก การเกิดขึ้นของบริษัทในเมืองไทยจึงเกิดขึ้นแล้วล้มลงอยู่บ่อยครั้งเรื่อยมา ^(๓๓)

สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ครูเทพให้ความสำคัญต่อกลุ่มนายทุนลูกจีนในเมืองไทยอย่างมาก โดยมองว่าจะเป็นกำลังสำคัญในการสงครามเศรษฐกิจที่ประเทศกำลังเผชิญอยู่ และเป็นการเน้นย้ำว่า คนกลุ่มนี้ถือเป็น “พันธมิตรเจริญ” ของกรุงสยาม

นอกจากตัวอย่างที่ได้ยกมาแสดงทั้งหมดนี้แล้ว อีกประเด็นหนึ่งที่ควรกล่าวถึงคือ การปรากฏของตัวละครจีนในงานนิพนธ์อีกประเภทหนึ่งของครูเทพ ซึ่งมีความโดดเด่นไม่แพ้งานแนวสังคม นั่นคืองานนิพนธ์ประเภทบันเทิงคดีของท่าน ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย และบางส่วนยังสะท้อนภาพของคนจีนผ่านการสร้างสรรค์ตัวละครของครูเทพด้วยเช่นกัน

๓. ตัวละครจีนในงานบันเทิงคดีของครูเทพ และงานนิพนธ์ร่วมสมัย

ชาวจีนปรากฏตัวในฐานะตัวละครในงานวรรณคดีและวรรณกรรมของไทยมาเป็นเวลานานแล้ว บทบาทของชาวจีนในยุคสมัยของวรรณกรรมร้อยกรองนั้น มักปรากฏตัวในลักษณะของตัวประกอบของเรื่อง เช่น เรื่องพระอภัยมณี ได้ปรากฏบทบาทของพวกกะลาสีชาวจีนที่รอดชีวิตจากเรือแตกและอาศัยอยู่บนเกาะแก้วพิสดาร หรือตัวละครจีนตั้ง ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มกษัตริย์เมืองต่าง ๆ ที่ยกมาชิงตัวนางละเวง

นอกจากนั้นก็มักปรากฏตัวในลักษณะที่เป็นตัวตลก หรือตัวประกอบที่มีกิริยาไม่เรียบร้อยนัก (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในวรรณคดีมักย่ำเสียมากกว่าจีนเหล่านี้เป็นจีนใหม่ที่เพิ่งเข้ามา จึงไม่คุ้นเคยกับสังคมไทย และมักแสดงกิริยาที่ไม่เรียบร้อยอยู่เนื่อง ๆ)

รวมถึงวรรณคดีบันเทิงคดีอย่างขุนช้างขุนแผนเองก็มีการกล่าวถึงตัวละครจีนเหล่านี้ ในลักษณะที่เป็นเชิงลบ ยกตัวอย่างเช่น บทปริภาพพระไวยของขุนช้าง เมื่อคราวมาในงานแต่งงานพระไวย มีกล่าวว่า

“ขุนช้างกำลังเมายืนเกากัน	ทุดอ้ายหมาด่าคนเล่นง่ายง่าย
จงห้องจะเถียงกูหรืออ้ายพลาย	ฤเชื่อเช่นว่าเป็นนายมหาดเล็ก
อ้ายชาติอกตัณญูไม่รู้คุณ	คือใครแคะค่อนขุนมาแต่เด็ก
ด่าทอพ่อได้อ้ายใจเจ็บ	เมื่อเล็กเล็กใครเลี้ยงมึงเป็นตัว”

ในบทดังกล่าวนี้ คำว่าใจเจ็คนั้น มีนัยยะกล่าวถึงชาวจีนในเชิงลบว่า เป็นคนมีจิตใจอกตัญญู คิดถึงแต่ประโยชน์ของตนเองมากกว่าพระคุณของผู้ที่ช่วยเหลืออุปถัมภ์มาแต่เด็ก แสดงให้เห็นว่า การกล่าวถึงชาวจีนในเชิงลบนั้นมีมาตั้งแต่อดีตแล้ว เหตุผลหนึ่งที่มีการวิเคราะห์ไว้ก็เนื่องจากชาวจีนที่ เป็นผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยมาก และมีทรัพย์สินมากกว่าชาวสยามมาตั้งแต่ยุคสมัยดังกล่าวนี้^(๓๔)

เมื่อสังคมสยามเริ่มเข้าสู่โลกสมัยใหม่ อันนำมาสู่การเกิดขึ้นของวรรณคดีร้อยแก้ว และนักเขียนสมัยใหม่จำนวนมาก ชาวจีนก็ปรากฏตัวในฐานะตัวละครในวรรณกรรมร้อยแก้วสมัยใหม่ด้วย

ในงานนิพนธ์ของครูเทพเองก็ปรากฏตัวละครที่เป็นจีนอยู่สองเรื่อง และมีเรื่องหนึ่งใช้ฉากประเทศสมมติที่มีนัยยะสื่อถึงประเทศจีนอยู่ด้วย ได้แก่ “บทละครเรื่องบ๋อยใหม่และแม่ศรีครัว” หรือตัวละครที่บอกเล่าเรื่องเศรษฐกิจในประเทศสยาม อย่างกรณีเรื่องของครอบครัวนายไคฮ้อ

นอกจากนี้ ยังมีอีกเรื่องหนึ่งคือ “โทษโดยควรแก่โทษานุโทษ” ที่ตีพิมพ์ในนิตยสารเสนาศึกษาและแม่วิทยาศาสตร์ ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวถึงโดยเปรียบเทียบกับลักษณะของตัวละครจีนในงานนิพนธ์ของนักเขียนร่วมสมัยในลำดับถัดไป

๓.๑ เมื่อเงากลายเป็นมนุษย์ : ตัวละครจีนในแม่ศรีครัวและบ๋อยใหม่

ตัวละครจีนที่ปรากฏในบทละคร ๒ ใน ๔ เรื่องของครูเทพ อย่างเรื่อง “แม่ศรีครัว” ซึ่งอาจจำแนกได้โดยการแสดงออกถึงท่าทางความเป็นจีนที่แจ่มชัด ผ่านการพูดจาและการแสดงออกทางกิริยาที่ปรากฏในเรื่อง ได้แก่ ตัวละคร “อาแป๊ะสุก” และตัวละคร “จิ้นเซ็ง” จากเรื่อง “บ๋อยใหม่” ตัวละครทั้งสองตัวนี้แม้จะเป็นจีนเหมือนกัน แต่ก็สะท้อนลักษณะนิสัยของชาวจีนที่แตกต่างกันออกไป

ตัวละคร “จิ้นเซ็ง” ยังเป็นกระแจะเงาที่สะท้อนภาพบางส่วนของชาวจีนในยุคสมัยแห่งการอพยพออกสู่โพ้นทะเลด้วย โดยตัวละคร “จิ้นเซ็ง” ที่กล่าวถึงในเรื่อง “บ๋อยใหม่” นั้น ถูกที่ระบุในรายชื่อตัวละครว่าเป็นตัวละคร “ตลก” ซึ่งถือเป็นตัวละครสะท้อนคตินิยมของนักประพันธ์ไทยในอดีต ที่มักหยิบยกชาวจีนมาเป็นตัวตลกในงานประพันธ์ของตน

ตัวละครจิ้นเซ็งนั้นระบุว่า ตนเองมีอายุได้ ๒๖ ปี และดูเหมือนจะเป็นคนที่หน้าตาดีพอสมควร ก่อนหน้านี้เคยทำอาชีพเป็นบ๋อยเดินโต๊ะตามก๊วกซ้อป ก่อนจะย้ายมาเป็นบ๋อยประจำบ้านของจางวางสิ้ว อันมีเหตุจากแม่เป่า ภรรยาจางวางสิ้วซึ่งยังเป็นสาวอยู่มากนั้น ต้องการจะหาเรื่องให้ชายที่กำลังมีความรักและความสัมพันธ์ลับคมกับตน คือ นายสมิธ (ลูกครึ่งตะวันตก) เข้ามาพำนักในบ้าน (แต่บอกสามีว่าเป็นญาติ)

และได้ไถ่นางสุก สาวใช้คนเก่าออกไป เมื่อจับได้ว่า สาวใช้นั้นมีความสัมพันธ์เกินเลยกับสามีของตน ก่อนจะไปขอตัวเงินซึ่งมาจากหม่อมผู้เป็นนายเก่า เพื่อเอามาไว้เป็นบอญรับใช้นายสมิธ ตามความนิยมของชาวตะวันตกที่นิยมมีบอญเงินอยู่ในบ้าน เพื่อรับใช้กิจการต่าง ๆ

ในเชิงลักษณะนิสัย เงินซึ่งถูกสร้างให้มีบุคลิกแบบตัวละครตลก และสะท้อนภาพบางด้านของตัวละครเงินในงานประพันธ์ไทยสมัยก่อน คือการให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก ดังที่กล่าวถึงในบทแนะนำตนเองว่า “ที่บ้านนี้น่าจะสบาย ดูทีจะเป็นบ้านคนมีเงิน อ้าวก็ชอบคนมีเงิน เพราะเหตุผลข้อที่ ๑ ว่า เขาไม่จน ข้อที่ ๒ เขามั่งมี อ้าวก็จะได้เงินเลือนมากมาย ก็นักอืม” (๓๕)

อย่างไรก็ตาม ตัวละครเงินซึ่งมิได้ถูกวาดภาพในเชิงลบเพียงด้านเดียว หากยังมีลักษณะชีวิตที่เรียบง่าย ประหยัด และมีได้ทะเลเยอทะยานมากนัก ขณะเดียวกัน ในบางเหตุการณ์ เงินซึ่งยังแสดงพฤติกรรมเรียกร้องผลประโยชน์เพื่อแลกกับการปกปิดความลับของนายสมิธกับแม่เป่าที่ไปกินข้าวด้วยกันที่ถูกข้อบ ซึ่งสะท้อนมุมมองเชิงลบที่ปรากฏในรูปแบบการสร้างตัวละครเงินแบบหนึ่งที่เป็นที่นิยมกันมากในอดีต

ในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง “ความดีของคนเรา” ซึ่งเป็นนิทานแนวขบขันเช่นเดียวกับเรื่อง “บอญใหม่” มีการกล่าวถึงตัวละคร “เจ๊กบอญ” (อายุประมาณ ๑๔-๑๕ ปี) ซึ่งสุดท้ายได้กลายเป็นขโมยที่ขโมยเงินของเจ้านายหนีไป (๓๖)

นอกจากนี้ ยังมีพฤติกรรมของตัวละครเงินที่มีลักษณะนิสัยเลวร้ายเสียยิ่งกว่าเงินซึ่ง เช่น กรณีของตัวละคร “นายซุ่นเบ้ง” ซึ่งปรากฏตัวในงานพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง “หัวใจนักรบ” พฤติกรรมของตัวละครนายซุ่นเบ้งนี้ นอกจากจะมีพฤติกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการกระทำผิดศีลธรรมของตัวละครอื่น ๆ ยังมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นผู้มีจิตใจโหดเหี้ยม และกระทำการอันเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศชาติอีกด้วย สุดท้ายตัวละครนี้ถูกประหารชีวิตจากการกระทำผิดระเบียบสงครามในการยิงพลเรือน

อย่างไรก็ดี ควรจะกล่าวว่า มีแง่ความเป็นมนุษย์ชนิดหนึ่งของเงินซึ่ง คือปมว่าด้วย “การตามหาแต่” ซึ่งเงินซึ่งกล่าวถึงในบทแนะนำตัวของตน และกลายเป็นเหตุให้เงินซึ่งเข้าใจว่า จางวางสีนั้นเองคือบิดาของตนที่พลัดพรากไป

การที่เงินซึ่งถือกำเนิดมาโดยไม่เคยเจอบิดานั้น เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นแทบจะเป็นปกติของสังคมหมู่บ้านในเมืองจีนขณะนั้น จากการศึกษาเพลงกลอนภาษาวางตุ้งที่ขับร้องกันในย่านไชนาทาวน์ นครซานฟรานซิสโก รัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา มีจำนวนไม่น้อยที่เป็นบทตัดพ้อถึงชะตาชีวิตของผู้หญิงจีนที่ถูกสามีทิ้งไว้ในบ้านเกิดที่เมืองจีน จากธรรมเนียมจีนที่มักให้ผู้ชายแต่งภรรยา ก่อนการเดินทางออกนอกประเทศ และกลไกการ

อพยพที่ไม่อนุญาตกรรยาติดตามออกไปด้วย ต้องใช้ชีวิตอยู่แต่ผู้เดียว โดยที่ไม่สามารถจะหย่าร้างหรือมีครอบครัวใหม่ได้

สหรัฐอเมริกาในภูมิภาคนี้ของหญิงจีนเหล่านี้โดยมากจึงเป็นดินแดนห่างไกลแห่งหนึ่ง ที่สามีของพวกตนเดินทางไปทำงานหนักและส่งรายได้ในการเลี้ยงชีพมาให้จากที่นั่น ซึ่งผู้ชายจำนวนหนึ่งก็หายสาบสูญไป หรือบางคนก็กลับมาเพียงแต่เฝ้ากระดูกที่ทางหน่วยงานการกุศลของชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลจัดส่งกลับมาให้ทำพิธีฝัง

บทกวีเหล่านี้ จึงแสดงออกถึงการระบายความคับข้องใจของภรรยาชาวจีนโพ้นทะเล และอีกไม่น้อยที่มีความประสงค์จะหย่าร้าง แต่ก็ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากผิดต่อจารีตในเวลานั้น ^(๓๖๗)

ในบันทึกของอู๋จี้เยี่ยะ (吳繼岳) นักหนังสือพิมพ์ชาวจีนฮักกาที่เกิดในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ กล่าวถึงสภาพชีวิตของผู้หญิงชาวฮักกาในอำเภอหม้อยแยน (梅縣) มณฑลกวางตุ้งว่า

“...ผู้หญิงบางคนสามีไปต่างแดนแล้วไม่กลับมา ปลอยให้นางเป็นหม้ายอยู่ที่บ้าน บางคนสามีไปต่างแดน ๓-๔ ปี จึงจะกลับมาครั้งหนึ่ง พักอยู่หลายเดือน พอเมียตั้งท้อง ก็กลับไปยังต่างแดนอีก ผัวเมียส่วนใหญ่มีเวลาอยู่ด้วยกันน้อย แยกจากกันมากกว่า สามีอยู่ต่างแดน สามารถหาผู้หญิงอื่นระบายความต้องการทางเพศหรือกระทั่งหา “เมียต่างชาติ” ได้ ขณะที่เมียต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยวที่บ้านเกิด ปลอยให้วิธสาวที่มีค่าถูกกลบฝังไปท่ามกลางวันเวลาที่ทุกข์เข็ญ พวกนางก็ได้แต่กล่ำกลืนฝืนทนอย่างยาวนาน...” ^(๓๖๘)

ปรากฏการณ์นี้นับเป็นปัญหาสำคัญของชุมชนชนบทจีนในขณะนั้น โดยส่งผลให้เด็กจำนวนมากซึ่งเกิดจากบิดาที่เดินทางไปใช้ชีวิตในโพ้นทะเล ขณะที่มารดายังคงอยู่ในประเทศจีน ต้องอาศัยเงินที่บิดาส่งมาเพื่อดำรงชีพ และแทบไม่มีโอกาสได้ใช้ชีวิตร่วมกับบิดาผู้ให้กำเนิด หรือแม้แต่มารู้จักเลย จนเมื่อเติบโตขึ้นจึงออกเดินทางลงใต้มาตามหาบิดาที่หายสาบสูญไปในดินแดนโพ้นทะเล

ปมของตัวละครจีนซึ่งในเรื่องนี้ จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ปัญหาครอบครัวและความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นมากมายในสังคมชนบทจีนตอนใต้ขณะนั้นอย่างชัดเจน และสะท้อนความเป็นมนุษย์ด้านหนึ่งของจีนซึ่ง ที่แม้จะถูกรูปแบบให้เป็นตัวตลก แต่ด้านหนึ่ง ตัวละครนี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาสังคมและความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ คือความต้องการมีครอบครัวด้วยเช่นกัน

ตัวละครในบทละครของครูเทพอีกตัว คือ “แป๊ะสุก” ในบทละครเรื่อง “แม่ศรีครัว” ซึ่งเป็นบทละครที่ผู้ประพันธ์ได้ดัดแปลงมาจากบทละครเรื่อง The Area Belle โดย William Brough และ Andrew Halliday เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๔ โดยดัดแปลงเนื้อหาให้เหมาะแก่บริบทสังคมในขณะนั้น

ตัวละครอาแป๊ะสุก เดิมในต้นฉบับเป็นตัวละครคนส่งนม ซึ่งมีฟาร์มโคนมของตนเอง โดยมีลักษณะนิสัยเป็นคนซื่อ แต่จริงใจ ^(๓๙) แต่ในเรื่องนี้ได้เปลี่ยนแปลงเป็นเจ้าของร้านขายใบชา ที่มาส่งใบชาประจำที่บ้านคุณแม่ริ้ว ผู้เป็นเจ้านายของไปล์ ผู้หญิงที่อาแป๊ะสุกหลงรัก โดยนิสัยของอาแป๊ะสุกนั้น มีลักษณะตามที่ได้บรรยายไว้ในบทละครว่า

“อาแม่หนู ฟังอ๊วก่อน อ๊วเปเนจ๊กก็จริง แต่อ๊วเปเนคนซื่อ พุดอะไรก็พุดซื่อ ๆ พุดงาม ๆ” ^(๔๐)

และเป็นคนแสดงออกถึงความรักของตนที่มีต่อไปล์อย่างจริงจัง ดังได้กล่าวถึง ความมั่นคงของตนเอง เพื่อยืนยันให้ไปล์ได้ทราบว่า ตนสามารถเลี้ยงดูไปล์ได้ไม่ลำบาก ได้แก่ คำพูดที่ได้กล่าวไว้ว่า

“อ๊วเปเนคนซื่อ พุดอะไรพุดจริง ๆ ไม่โกหก ร้านของอ๊วกี่มี ชายของไต้วันละหลาย ๆ ตำลึง เดือนหนึ่งก็มีกำไรแปดสิบบาท ร้อยบาท ร้อยยี่สิบก็ถึง บอกลื่อตรง ๆ ใจอ๊วมีความรัก อยากรจะแบ่งสมบัติและความสุข เหล่านี้ให้กับ...”

ในตอนท้ายของละครก็แสดงให้เห็นว่า ในบรรดาผู้ชายที่เข้ามาในชีวิตของไปล์ทั้งหมด อาแป๊ะสุกเป็นผู้ที่มีหลักฐานมั่นคงที่สุด และรักไปล์ด้วยใจจริงกว่าใครทั้งหมด (เห็นได้จากการแสดงออกถึงความห่วงใย) จึงสมควรที่จะครองคู่กับไปล์อย่างที่สุด

ตัวละครอาแป๊ะสุกนี้ แม้จะแสดงออกถึงมุมมองที่ชาวไทยมองชาวจีนว่า เป็นคนหบตี มีทรัพย์สิน และมีความเป็นอยู่ก่อนจะสุขสบาย แต่ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นว่า มุมมองต่อชาวจีนในสังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อน ผ่านการสร้างตัวละครอาแป๊ะสุก ที่แม้จะมีสัญชาติและเชื้อชาติเป็นจีน แต่จิตใจไม่ใช่รูปแบบที่นักประพันธ์ไทยในอดีตเรียกว่า “ใจเจ๊ก” คือเป็นพวกที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าจะเห็นถึงความสำคัญในการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น และมีจิตใจเมตตาอารี หรือมีสิ่งที่เรียก “ความรัก” อยู่ในจิตใจด้วย

การนำเสนอแง่มุมที่ดีของตัวละครที่เป็นจีนนี้ ไม่เพียงแต่มีการกล่าวถึงในงานเขียนของครูเทพ แต่ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีการนำเสนอเรื่องราวของชาวจีนที่มีจิตใจเป็นไทย แสดงออกถึงความอยากเป็นมิตรแก่คนไทย

ตั้งเงินชายข้าวต้มเป็ด ในพระราชนิพนธ์เรื่อง “มหาตมะ” ที่ได้กล่าวถึงเหตุผลในการที่ตนขายข้าวต้มในราคา ๖ สตางค์ ซึ่งนายสนว่าเป็นราคาที่แพงเกินไป เนื่องจากต้องการเรียไรเงินเข้าสมทบกองทุนจัดซื้อเรือหลวงพระร่วงว่า

“ถึงอ๊วเปงเจ๊ก อ๊วกก็อยู่ในเมืองไทย อ๊วอยากให้คงไทยชอบอ๊ว จะไล่ขายเข้าต้มได้ลี้ ๆ หกสิบตางค์นะ”

ซึ่งดูเหมือนว่า แม่ตัวละครนี้จะสะท้อนแง่มุมเชิงบวกในกรอบแนวคิดชาตินิยมไทย แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ ยังแสดงให้เห็นถึงมุมมองที่รับรู้ชาวจีนในฐานะมนุษย์คนหนึ่ง ดังปรากฏในสองประโยคที่จีนชายข้าวต้มปรึกษา นายสนว่า

“ทำไมอ้ายเจ๊กไม่ใช่คงหลือ อ้ายเจ๊กไม่มีปากหลือ อ้ายเจ๊กพูดไม่เปงหลือ”

“พูดมากซิ อีคมเหงอ้วไม่ให้พูดหลือ อีตีอ้วตบอ้วไม่ให้อ้วพูดยังงิ ผ่าวะอ้วก็เปงคง อี้ก็เปงคงลือก็เปง คง เปงคงล้วยกันทั้งนั้น จะมาคมเหงก้งข้างเลี้ยวไล่หลือ...”

การนำเสนอตัวละครชาวจีนในวรรณกรรมของครูเทพ และในพระราชนิพนธ์เรื่องมหาตมะ ใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น แม้จะมีค่านิยมรุ่นเก่าที่แสดงถึงมุมมองที่คนไทยที่มีต่อคนจีน ออกมาบ้าง แต่ก็เป็งานที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของชาวจีนที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนบทละครมากขึ้น แต่ ที่สำคัญกว่าสิ่งใดคือ ตัวละครเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นมิติในการนำเสนอตัวละครชาวจีนที่มีลักษณะเป็น “คน” อย่างชัดเจนกว่าในยุคสมัยก่อนหน้านั้น

ภาพการวิวาทระหว่างนายสนกับจีนชายข้าวต้ม จากหนังสือบทละครเรื่องมหาตมะ

๓.๒ ครอบครัวต้นสกุล นางสาวลิ่วพัง และ “พันธุ์เจริญ” ของครูเทพ

หลังจากการนำเสนอตัวละครชาวจีนในไทยไปในบทละครสองเรื่องแล้ว งานเขียนของครูเทพก็ไม่ได้ปรากฏการนำเสนอตัวละครชาวจีนมาอีกเป็นเวลานานปี จนกระทั่งเมื่อถึงสมัยที่เศรษฐกิจตกต่ำ ตัวละครครอบครัวจีนในเมืองไทยก็ปรากฏตัวอีกครั้ง ในความเรียงของท่านที่เขียนเป็นเรื่องแนวบันเทิงคดี ประมาณพุทธศักราช ๒๔๗๔ ซึ่งมาตราทองคำกำลังเป็นประเด็นสำคัญทางเศรษฐกิจของสยาม แต่เป็นการให้ความรู้เรื่องเศรษฐกิจและสถานการณ์ทางเศรษฐกิจในโลกผ่านบทสนทนาของตัวละครในเรื่อง

เรื่องดังกล่าวนี้ ประกอบด้วยความเรียงสามเรื่อง “กำแพงภาษี” “ออกจากมาตราทองคำ” และ “เงินค่าเสียหายและหนี้สงคราม” ซึ่งตัวละครที่สำคัญในเรื่องนี้ก็คือ “นายรัตน์” และ “นางสาวสิ้วพั่ง” ลูกจีนที่มีการศึกษาค่อนข้างดีทั้งคู่

“นายรัตน์” หรือชื่อเดิมคือ “เก๋าลัด” เป็นบุตรคนโตของ “นายไคฮ้อ” ที่เกิดจากภรรยาชาวไทย ซึ่งเป็นกำนันของตำบลท้องถิ่นนั้น (โดยนายไคฮ้อเอง ก็มีบุตรภรรยาที่เมืองจีน และออกจะมีความคิดเป็นจีนอยู่มาก) มีภูมิลำเนาอยู่ที่ร้านค้าในโรงนาปากคลอง ๑๑ เมืองธัญญบุรี จังหวัดปทุมธานี

นายรัตน์เริ่มต้นการศึกษาที่โรงเรียนวัดในอำเภอนั้น ต่อมาภายหลังได้เข้ามาศึกษาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ ซึ่งท่านผู้ประพันธ์ได้แสดงการตอกย้ำถึงความเชื่อในอุดมการณ์ “พันธู์เจริญ” ของท่านผ่านการยกย่องความฉลาดปราดเปรื่องของนายรัตน์ว่า “สมกับเป็นพันธู์เจริญ” (๔๒)

ความคิดเห็นของนายรัตน์นั้น ค่อนข้างจะแสดงออกว่า แม้จะมีเชื้อสายเป็นจีน แต่ก็มีความคิดความอ่านเป็นคนไทยที่ก้าวหน้าอย่างมาก ตัวละครนี้มีการแสดงออกที่ต่อต้านปฏิกิริยาความเป็นเงินแท้ของบิดา เช่นสนับสนุนมารดาไม่ให้ส่งน้องชายไปเมืองจีน ตามคำร้องขอของปู่ย่าและญาติพี่น้องทางเมืองจีน รวมทั้งคำขู่เชิญของพวกจีนพ่อค้าข้าวที่ว่า หากนายไคฮ้อไม่ทำตามธรรมเนียมส่งลูกชายคนไหนสักคนไปอยู่เมืองจีน หรือถ้าจะส่งน้องชายออกไปเมืองจีนนั้น ตนเองจะต้องเดินทางไปกับน้องชายด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่ครูเทพเห็นว่า ทำให้จิตวิญญาณของลูกจีน กลายเป็นเงินมากไปกว่าจะเป็นไทย

นอกเหนือไปจากนั้น นายรัตน์ยังมีความรอบรู้ในสภาพเศรษฐกิจและกลไกทางการค้า ที่ผู้ประพันธ์แสดงให้เห็นว่า “เหนือ” กว่าระบบการตั้งกำแพงภาษีของรัฐบาลสาธารณรัฐจีน เพื่อป้องกันการที่สินค้าต่างประเทศจะแข่งขันกับสินค้าของเงินเอง ตามความคิดเห็นของนายไคฮ้อที่เห็นว่าดี แสดงให้เห็นว่าตัวนายไคฮ้อเองนั้น ยังคงสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลสาธารณรัฐจีนอยู่มาก แต่ขาดความรู้ที่เป็นสากล

(น่าสังเกตว่า นายรัตน์ในเรื่อง นามสกุลตันสกุล และในยุคสมัยก่อนหน้านั้น ก็เคยมีนายอากรในกรุงเทพฯ ชื่อ นายอากรตันไคฮ้อ เป็นต้นตระกูลเรื่องพานิชและวรรณะกุล แต่ไม่พบความเชื่อมโยงกับตัวละครนายไคฮ้อในเรื่องนี้)

ตัวละครนายรัตนันท์ จึงเป็นตัวละครที่เป็นภาพแทนของ “ลูกจีนที่พึ่งประสงค์” ตามแนวคิดของครูเทพ หรือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี และเป็น “พันธู์เจริญ” ที่ดูจะเป็นกำลังหลักทางเศรษฐกิจของประเทศต่อไป

สำหรับ “สิ้วพัง” ตัวละครหญิง ซึ่งดูเหมือนนายรัตนันท์เองจะมีความชอบพอบอกอยู่มาก ครูเทพได้กล่าวถึงสิ้วพังว่าเป็นบุตรของขุนวานิชชินวงศ์^(๔๓) ซึ่งดูจากราขทินนามของท่านผู้นี้จะทราบได้โดยนัย ว่าเป็นชาวจีนที่มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางไทย และเป็นผู้มีฐานะดีในพื้นที่นั้น มีความเอาใจใส่ต่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของโลกด้วย ดังจะเห็นในการกล่าวถึงสถานการณ์ทางการค้าว่าด้วยมาตราทองคำ ที่กำลังเป็นประเด็นสำคัญทางเศรษฐกิจขณะนั้นว่า

“ก๊วลา ลัมเปอร เขาออกจากมาตราทองคำ เราไม่ออกทำให้การซื้อขายแลกเปลี่ยนกันเก่งราคาขาย เพราะราคาแลกเปลี่ยนเงินขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่ตรงกัน แต่ก่อนนี้เงินของเราที่ราคาตายตัวกับเงินเปานด เดียวนี้จะออกจากทองไปตามเปานดเสียบ้างก็แล้วกัน ต้องลำบากแก่การค้าขายของเราที่สิงคโปร์ ปังง ก๊วลา ลัมเปอร เหมือนเช่นนี้”

อิทธิพลในด้านที่มีบิดาเป็นคนหัวสมัยใหม่ของขุนวานิชผู้นี้ อาจส่งอิทธิพลให้สิ้วพัง ซึ่งเป็นลูกจีนได้รับการศึกษาในโรงเรียนด้วยเช่นเดียวกัน

สิ้วพัง จึงเป็นตัวแทนของลูกจีนที่บิดาผู้เป็นเงินสมทานต่อแนวคิดสมัยใหม่ในสังคมไทย ทำให้บุตรได้รับการศึกษาตามอย่างสตรีสมัยใหม่ ต่างจากนายไคฮ้อ บิดาของนายรัตนันท์ที่ยังคงสมทานแนวคิดอย่างจีนเก่า มิให้บุตรได้รับการศึกษาในโรงเรียน แม้จะมีโรงเรียนสตรีจีนเกิดขึ้นแล้วก็ตาม

เรื่องของนายรัตนันท์และสิ้วพังนั้น แสดงให้เห็นถึงแนวคิดของชาวจีนที่ถือเป็น “พันธู์เจริญ” ซึ่งได้เข้าสู่ระบบการศึกษาสมัยใหม่แบบไทย มีความเอาใจใส่และเข้าใจต่อสถานการณ์ของโลกและบ้านเมืองในเชิงเศรษฐกิจเป็นอย่างดี โดยที่แม้จะยังนับถือและมีได้ถูกความเป็นเงินตามเชื้อสายของบิดา แต่ก็ไม่ปล่อยให้ความเป็นเงินครอบงำความคิดและความเชื่อของตนมากเกินไป

มุมมองนี้จึงแตกต่างจากการนำเสนอภาพลักษณ์ของลูกหลานจีนที่เน้นเพียงความจงรักภักดีต่อบ้านเมือง ดังที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง “หัวใจชายหนุ่ม” ซึ่งตัวละครเอกอย่าง “ประพันธ์” แสดงออกถึงความไม่ชอบความเป็นเงินในหลายแง่มุม อันเป็นผลจากการได้รับการศึกษาจากต่างประเทศมาก่อน

ไม่เพียงเท่านั้น ตัวละครนี้ยังแสดงออกถึงความไม่ชอบต่อธรรมเนียมไทยอันคร่ำครึหลายประการด้วย ในมุมมองนี้ “ประพันธ์” จึงถือเป็นด้านตรงข้ามของ “นายรัตนันท์” และ “สิ้วพัง”

เรื่องราวที่เกิดขึ้นในเรื่องนี้ เป็นเรื่องของตำรวจกองสอดแนมแห่งจีนะปุระ ที่ได้วางแผนในการจับกุมผู้ร้ายที่ซ่อนตัวอยู่บนเขาลิวเปิว ในช่วงแรกโจรและตำรวจต่างประลองไหวพริบกันไปมา ก่อนที่โจรจะทำที่ยอมถอยให้ แล้วก็ล่อลวงจนแย่งปืนมาจากตำรวจได้ แต่ก็เกิดความผิดพลาด ขณะที่ทั้งคู่กำลังพยายามแย่งปืนกันจนกลิ้งลงไปตามไหล่เขา สุดท้ายเพื่อไม่ให้ตกเขาไปตายทั้งคู่ ทั้งโจรยังตกลงจะแบ่งเงินให้ตำรวจนำไปซื้อที่นา ตำรวจจึงยอมแพ้โจร ตกลงใช้ชีวิตประกอบสัมมาชีพกับโจรในถ้ำบนเขานั้น

ต่อมา ทั้งสองคนได้ออกไปล่าหมูป่า และพบกับพรานป่าผู้มียารดาที่ร่างกายพิการ ได้เข้ามาล่าหมูป่าในป่าเหมือนกันจึงจับไว้ พรานป่าร้องขอชีวิต โจรจึงถอดเสื้อผ้าของพรานป่าออก แล้วเอาเสื้อผ้าของตนแลกให้แทน สุดท้าย โจรปรายนี้ถูกจับดำเนินคดีตามโทษานุโทษ โดยมีพรานป่าและนายตำรวจเป็นพยานในศาล ส่วนตำรวจก็ลาออกจากอาชีพไปซื้อที่นาพร้อมกับเพื่อนคนละ ๓๐๐ ไร่ แล้วดำรงชีพโดยสุจริตภายใต้กฎหมายของจีนะปุระสืบมา ^(๔๔)

เรื่องนี้เป็นเรื่องขันเชิงคติแนวตลก ที่แสดงถึงไหวพริบและความตลปเตล่งในการต่อสู้กันระหว่างตำรวจกับโจร ซึ่งสุดท้ายตำรวจก็สามารถบรรลุเป้าหมายในการจับกุมผู้ร้ายที่ถือเป็นคนร้ายตัวสำคัญที่สุดในเมืองนี้ได้

อีกนัยหนึ่ง ก็อาจตีความได้ว่า เป็นการเสียดสีระบบการปกครองในเมืองจีนที่มักตกเป็นเครื่องมือของคนเจ้าเล่ห์ในการกระทำการสิ่งต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของตน ดังจะเห็นได้จากเหตุผลในการที่โจรไม่ยอมให้ตำรวจยิงโดยอ้างสถานะพลเมืองแห่งจีนะปุระ และอุดมการณ์ของตำรวจที่ได้ยอมแพ้โจร และหาช่องทางจับโจรจนได้ในที่สุด (แม้อาจจะดูแปลกในเชิงวิธีการ)

ในเรื่องนี้ได้ปรากฏว่า ครูเทพสอนนัยยะบางอย่างที่สื่อว่า ประเทศจีนะปุระน่าจะเป็นการจำลองฉากประเทศจีน เช่น นัยยะที่กล่าวถึงการมีประธานาธิบดีปกครองประเทศ ซึ่งในขณะนั้นประเทศจีนอยู่ในยุคสาธารณรัฐจีน ซึ่งปกครองระบอบสาธารณรัฐกึ่งประธานาธิบดี หรือการกล่าวถึงการกินเลี้ยงของโจรกับตำรวจที่ได้กล่าวว่า

“เลี้ยงดูและสนทนากันอย่างอ่อนน้อมน้ำล่ำราญไม่ผิดกับที่ เหมือนกับเขาเมียดัวเปาะเมื่อสมัยซ้องกั๋ง”

อันเป็นการกล่าวย้อนไปถึงวรรณคดีจีนเรื่องดัง ที่เป็นที่รู้จักกันมากในสังคมไทยเมื่ออดีต อย่างเรื่องซ้องกั๋ง (水滸傳) เป็นนัยยะที่แสดงออกชัดเจนว่า จีนะปุระในเรื่องก็คงจะเป็นเมืองจีนนั่นเอง

ในลักษณะเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระราชนิพนธ์เรื่อง “วังต๋” ทรงใช้กลวิธีการกำหนดฉากเป็นประเทศสมมติ ซึ่งผู้อ่านยังสามารถรับรู้ได้ว่าแท้จริงแล้วฉากในเรื่องสื่อถึงประเทศใด โดยผลงานดังกล่าวทรงดัดแปลงมาจากเรื่อง “มิคาโด” ที่ได้กล่าวถึงไปแล้วก่อนหน้านี้

ในเรื่องนี้ ทรงระบุชื่อประเทศที่เป็นฉากว่า “ตงฮั่วใต้เซียงกก” และได้ทรงอธิบายไว้ในหมายเหตุคำนำว่า

“เรื่องนี้ตามเดิมเขาเปนญี่ปุ่น แต่การจะหาเครื่องแต่งตัวญี่ปุ่นนั้นลำบาก และเห็นว่าถึงจะย้ายไปเมืองใด ๆ ก็คงไม่เสียเรื่อง จึงได้คิดจับย้ายไปไว้ประเทศ “ตงฮั่วใต้เซียงกก” ซึ่งจะทำเครื่องแต่งตัวได้สะดวกกว่า เพราะทำได้ตามใจ ใครจะคิดว่า ผิดก็แก้ตัวได้ว่า ประเทศตงไม่ได้มีอยู่ในแผนที่สามัญของโลกย์ เพราะฉะนั้นเครื่องแต่งตัวของคนชาติตงจะมีใครได้ไปเคยเห็น...” (๔๕)

แต่แม้จะกล่าวว่าเป็นเรื่องสมมติ แต่บทละครสังคีตเรื่องนี้ก็สื่อนัยยะว่า ประเทศตงฮั่วใต้เซียงกก ในเรื่องน่าจะหมายถึง ประเทศเพื่อนบ้านอย่างจีน ดังที่ได้ปรากฏคำบรรยายของขุนนางในประเทศนี้ว่า

“อันว่าเราเหล่าขุนนางทั้งบู๋บุ๋น ทั้งหมื่นขุนหลวงพระระกะหน้า ดูท่าทางสะอาดประหลาดตา ยืนจังก้าวฝ่าลมผมเปียปลิว ดูเอาเกิดดูคล้ายลายในขวด หรือจะตรวจดูตามพัดด้ามจิว หัวก็โกนเกลี้ยงเกลิกและเล็กคิ้ว ทำนองจิวตั้งแซ่แน่จริงเอย” (๔๖)

ซึ่งลักษณะทรงผมของขุนนางที่กล่าวถึงในเรื่องนี้ ก็หมายถึงทรงผมแบบจีนที่ใช้วิธีการโกนหัวและมัดผมด้านหลังเป็นเปียตามกฎหมายในสมัยราชวงศ์ชิง และยังถือพัดด้ามจิวตามอย่างจีนอีกด้วย ไม่เพียงเท่านั้น ชื่อตัวละครต่าง ๆ ในเรื่อง เช่น เกี่ยมซิงตี (鹹酸甜) จับกิม (什錦) ฮื้อแซ (魚生) เหล่านี้ ก็เป็นชื่อภาษาจีนที่ลอกเลียนเอามาจากอาหารจีนที่เป็นที่รู้จักกันในกรุงเทพฯ สมัยนั้น

ที่สำคัญคือ เพลง ที่ใช้บรรยายเปิดเรื่องในบทร้องของพวกขุนนางนั้น ใช้ทำนองเพลงออกภาษาจีนที่เป็นเพลง “จีนหน้าเรือ” แสดงว่าการออกแบบฉากและการแต่งกายของตัวละครในเรื่องนี้เป็นจีนอย่างเห็นได้ชัด

เรื่อง “วังต๋” และ “โทษโดยควรแกโทษานุโทษ” ทั้งสองเรื่องนี้ แสดงให้เห็นถึงกลวิธีในการสร้างสรรค์ฉากในงานวรรณกรรม โดยเลือกนำประเทศจีน ซึ่งแม้จะอยู่ในสถานะที่ไม่มั่นคงนักในช่วงเวลาดังกล่าว แต่เป็นดินแดนที่ชาวไทยรู้จักมาเป็นเวลานาน มาดัดแปลงเพื่อสร้างอารมณ์ขันให้ผู้อ่านเข้าถึงได้ง่ายยิ่งขึ้น

โดยสรุปจึงกล่าวได้ว่า งานประพันธ์ของครูเทพแนวบั้นเทิ่งคตินั้น ปรากฏการสร้างตัวละครจีนที่สืบทอดขนบตัวละครและตัวละครผู้มีทรัพย์สินมาจากอดีตบ้างก็จริง แต่ก็เพิ่มมิติและมุมมองของความเป็นมนุษย์เกี่ยวเนื่องภูมิหลังและนิสัยของตัวละครเข้าไป ทำให้ตัวละครจีนเหล่านี้มีมิติที่น่าสนใจมากขึ้นกว่าเดิม

รวมทั้งได้สร้างตัวละครลูกจีนที่มีลักษณะพึงประสงค์ตามแนวคิด “พันธฺ์เจริญ” เพื่อตอกย้ำอุดมการณ์ดังกล่าวนี้ของครูเทพ รวมถึงการนำประเทศจีนเข้ามาเป็นฉากหนึ่งในงานเขียนแนวตลกขำขัน เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาได้โดยง่าย

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในยุคสมัยเดียวกัน จะเห็นได้ว่างานประพันธ์ทั้งหมดล้วนสะท้อนความพยายามในการทำความเข้าใจชาวจีน มิใช่เพียงในฐานะ “คนต่างชาติ” หากแต่ในฐานะ “คน” คนหนึ่ง

รวมทั้งแสดงออกถึงคุณสมบัติอันพึงประสงค์ที่ชาวจีนและลูกจีนในประเทศสยามพึงแสดงออกในฐานะที่เป็นพลเมืองของประเทศสยาม และเป็นพลเมืองของโลก มากกว่าการเป็นเพียงพลเมืองของประเทศบ้านเกิดของตนเท่านั้น

เป็นที่แน่นอนว่า แนวคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้สะท้อนออกมาผ่านงานเขียนของท่าน ทว่ามีอีกสิ่งหนึ่งที่จะไม่กล่าวถึงไม่ได้ คือตัวตนของ “พันธฺ์เจริญ” ในอุดมคติของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้น ส่วนหนึ่งแฝงลึกอยู่ในเลือดของท่าน และตัวตนส่วนหนึ่งของตัวละครจีนที่ปรากฏขึ้น ก็มาจากมิตรสหายหรือบุคคลที่ท่านเคยรู้จักในชีวิตจริง...

๔. ตัวตนความเป็นจีนของครูเทพ และเพื่อนจีนของท่าน

ราชสกุลเทพหัสดิน ณ อยุธยา อันเป็นเชื้อวงศ์ทางบิดาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีหรือครูเทพนั้น สืบเชื้อสายมาจากสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ พระราชภาติไนยในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในฐานะที่เป็นพระโอรสในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสुดาธิบดี กับพระภักดานามว่า เจ้าขรรค์เงิน แซ่ตัน (陳銀)

ในเรื่องปฐมวงศ์ ซึ่งได้รวมพิมพ์ไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘ กล่าวถึงประวัติของเจ้าขรรค์เงินไว้ว่าเป็นชาวจีน

“ตระกูลของเจ้าขรรค์เงินนี้...เป็นผู้สืบเชื้อวงศ์ลงมาแต่เสนาบดีเมืองปักกิ่ง แต่เมื่อครั้งแผ่นดินพระเจ้ากรุงเม่งไท่โจซึ่งเปนพระเจ้าปักกิ่งที่สุ่สุดในวงศ์หมิง ครั้นพระเจ้าปักกิ่งเม่งไท่โจเสียเมืองแก่พวกตาดแล้ว ท่านเสนาบดี

นั่นกับเสนาบดีอื่นอีกหลายนายไม่ยอมตัดมวยไว้ผมเปียตามพวกตาด จึงได้หนีออกจากแผ่นดินจีนมาอยู่ในแผ่นดินญวนบ้าง แผ่นดินไทยบ้าง สืบสกุลมาเป็นจีนอย่างเก่า ไม่ได้ไว้ผมเปีย...” (๔๗)

ข้อความในส่วนนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ตระกูลวงศ์ของเจ้าขรรค์เงินนั้น เป็นหนึ่งในชาวจีนอพยพที่เดินทางเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พร้อมกับการสิ้นสุดลงของราชวงศ์หมิง ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวจีนเป็นอันมากได้เดินทางอพยพลงสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สำหรับกลุ่มที่เดินทางเข้าไปในเวียดนามนั้น ภายหลังจากได้กลายเป็นประชากรจีนกลุ่มหนึ่งในเวียดนามที่เรียกกันว่า หมิ่นเฮือง (Minh Huong – 明鄉) หรือผู้ลี้ภัยชาวหมิง

จากการศึกษาในปัจจุบันพบว่า แม้จะหลงเหลือร่องรอยอารยธรรมของกลุ่มคนที่สืบเชื้อสายจากผู้อพยพลงมาในสมัยราชวงศ์หมิง ในรูปของศาสนสถานประเภทศาลเจ้าอยู่บ้างนั้น แต่ภาษา วัฒนธรรม และบทบาททางการเมืองของคนเหล่านี้ก็ได้จางลงไป เนื่องจากการกลืนกลายของวัฒนธรรมเวียดนาม ผ่านบุตรหลานหลายชั่วคน แม้ในยุคหนึ่ง คนกลุ่มนี้จะมีบทบาทในประวัติศาสตร์เวียดนามเป็นอย่างมากก็ตามที่ (๔๘)

วงศ์ตระกูลของเจ้าขรรค์เงินนั้น เป็นตระกูลสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่เรียกกันว่า เศรษฐีถนอมตาล เนื่องจากตั้งบ้านเรือน ซึ่งมีบทบาทสำคัญมากในทางการค้าขณะนั้น และมีสายสัมพันธ์เครือญาติกับขุนนางใหญ่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

กล่าวคือญาติทางมารดาของเจ้าขรรค์เงิน เป็นขุนนางผู้ใหญ่มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากมารดาเจ้าขรรค์เงิน เป็นพี่น้องของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ (เจ้าคุณประตูลิ้น) (๔๙) ว่าที่โกษาธิบดีในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา ที่เมื่อถึงแก่กรรมได้รับพระราชทานชญาประดับศพ และได้รับเกียรติให้เรียกศพว่า “พระศพ” ท่านผู้นี้มีบุตรหลายคน ผู้หนึ่งคือนายฤทธิ หรือหลวงฤทธินายเวร เจ้าพระยาสุรินทรราชา (จันทร์) ซึ่งได้หลบหนีภัยคราวที่พม่ายึดครองกรุงศรีอยุธยาลงมาตั้งเมืองนครศรีธรรมราช (๕๐)

หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาแล้ว เจ้าขรรค์เงินพร้อมด้วยกรมพระศรีสุตารักษ์และพระโอรสธิดาได้หลบหนีไปยังบางช้างระยะหนึ่ง ก่อนจะเดินทางไปตั้งรกรากในราชธานีที่กรุงธนบุรี

ภายหลังจากเจ้าขรรค์เงินได้ถึงแก่พิราลัยในสมัยกรุงธนบุรี พระบรมวงศานุวงศ์ในราชวงศ์จักรีตรัสเรียกท่านผู้นี้ว่า “ท่านขรรค์วงศ์” ด้วยเหตุที่ครูเทพเป็นผู้สืบเชื้อสายจากกรมหลวงเทพหริรักษ์โดยตรง จึงนับได้ว่าเป็นผู้สืบสกุล “แซ่ตัน” ของท่านเจ้าขรรค์เงินด้วยเช่นกัน

เป็นไปได้ว่า สิ่งนี้เองได้มีอิทธิพลต่อแนวคิดเรื่องการแต่งงานข้ามเชื้อชาติระหว่างชายจีนและหญิงไทย ซึ่งท่านนับว่าเป็นต้นกำเนิดแห่ง “พันธุ์เจริญ” ตามแนวคิดของท่าน

ภาพการแข่งขันกีฬาของโรงเรียนจีนครั้งที่ ๑ ณ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้กล่าว
เปิดงาน

นอกจากการสืบเชื้อสายโดยตรงจากตระกูลคหบดีจีนที่มีความสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ครูเทพ
ยังปรากฏว่ามีสายสัมพันธ์ดีกับปัญญาชนเชื้อสายจีนที่มีบทบาทสำคัญในยุคสมัย อย่างคุณลม่อม สิบบุญเรือง
ธิดาของนายเซียวฮุดเส็ง สิบบุญเรือง (蕭佛成) เจ้าของหนังสือพิมพ์จีนโนสยามวารศัพท์และปัญญาชนจีนหัว
ก้าวหน้าในประเทศสยามขณะนั้น

นายเชียวฮุดเล็ง สิบญูเรื่อง ผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ “จีนโนสยามวารศัพท์” (The Sino-Siamese Daily News) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ กระบอกเสียงสำคัญของชาวจีนในสยามยุคต้นสมัยใหม่ (ข้อมูลและภาพ จากหนังสือ *Twentieth Century Impressions of Siam* ค.ศ. ๑๙๐๘)

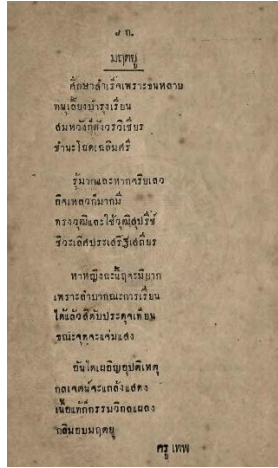
คุณลม่อมถือเป็นสตรีลูกจีนที่เติบโตขึ้น ด้วยการเลี้ยงดูแบบสมัยใหม่ของบิดาที่เป็นปัญญาชน จึงมีความสนใจทั้งในสถานการณ์ของโลก และมีความรู้ความสามารถหลายประการ จากที่ได้รับการศึกษาแบบใหม่ ในโรงเรียนสมัยใหม่หลายแห่ง ทั้งโรงเรียนวัดกาลหว่าร์ โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ โรงเรียนราชินี

คุณลม่อมเองยังมีโอกาสได้เดินทางไปต่างประเทศกับบิดา ซึ่งถือเป็นโอกาสอันหาได้ยากสำหรับ สุภาพสตรีในสมัยนั้น รวมทั้งยังรับหน้าที่เป็นผู้จัดการโรงพิมพ์จีนโนสยามวารศัพท์ต่อบิดาด้วย ^(๕๑)

คุณสมบัติหลายประการของคุณลม่อมนี้ ถือเป็นความโดดเด่นประการหนึ่งที่ครูเทพให้ความสนใจในฐานะก้าวอย่างใหม่ของสุภาพสตรีไทย แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่คุณลม่อมซึ่งได้ตรากตรำทำงานหนัก ได้ล้มป่วยและถึงแก่กรรมในพุทธศักราช ๒๔๖๒ ขณะมีอายุเพียง ๒๖ ปี เท่านั้น ถือเป็นความสูญเสียอันใหญ่ยิ่งของ แวดวงปัญญาชนไทยขณะนั้น

ลม่อม สิบบุญเรือง

บทกวีเรื่องมฤตยูของครูเทพ

(ภาพจากหนังสือที่ระลึกงานฌาปนกิจศพนางลม่อม สิบบุญเรือง)

ครูเทพได้มอบคำไว้อาลัยให้ตีพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกงานฌาปนกิจศพของคุณลม่อมด้วย เป็นบทกวีชื่อว่า “มฤตยู” ซึ่งได้แสดงออกว่า ท่านยกย่องคุณลม่อม ที่นอกจากเป็นผู้มีการศึกษาดี ยังได้ประกอบกิจการอันเป็นประโยชน์ ดุจดั่งเทียนที่ให้แสงสว่างแก่สังคมสยาม แต่เป็นที่น่าเศร้าว่า ต้องถึงแก่กรรมไปก่อนวัยอันสมควร^(๕๒)

เป็นที่น่าเชื่อว่า ตัวละครหญิงจีนที่ชื่อ “สิ้วฟั่ง” ซึ่งเป็นคนสมัยใหม่มีการศึกษาสูง และให้ความสนใจต่อสถานการณ์ของโลกที่ครูเทพเนรมิตขึ้นในบรมโลก ท่ามกลางสภาวะความผันผวนแห่งเศรษฐกิจในพุทธศักราช ๒๔๗๔ ก็อาจจะมิต้นแบบมาจากคุณลม่อม สิบบุญเรือง ผู้ล่วงลับท่านนี้เอง

จากเชื้อสายและสายสัมพันธ์ระหว่างครูเทพกับปัญญาชนเชื้อสายจีน รวมถึงมุมมองที่ท่านได้แสดงออกผ่านงานนิพนธ์และตัวละครในวรรณกรรมที่เป็นผลงานของท่าน ก็พอจะอนุมานได้ว่า ชาวจีนที่ปรากฏตัวในงานเขียนของท่านนั้น สะท้อนแนวคิดที่มีต่อคนเชื้อชาตินี้ได้เป็นอย่างดี แต่สำคัญที่สุดคือการที่ท่านนำเสนอชาวจีนในฐานะเพื่อนมนุษย์ ตามอย่างของความเป็นมนุษย์ที่ท่านยึดถือมาตลอดชีวิต

๕. บทสรุป : จากลูกจีนสู่พันธุ์เจริญ มรดกความคิดของครูเทพในสังคมไทย

แม้ครูเทพหรือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จะเป็นปัญญาชนสมัยใหม่ของไทยที่มีแนวคิดที่เป็นไปในเชิงชาตินิยมไทยค่อนข้างมาก แต่อย่างไรก็ตาม แนวคิดของท่านก็เป็นไปในทิศทางที่ต้องการให้ชาวจีนนั้นกลายเป็นพลเมืองไทยผ่านการแต่งงานกับคนไทย รวมถึงมีจิตใจภักดีต่อสังคมสยามที่ได้ให้ที่พักพิงแก่ชาวจีน รวมทั้งได้สร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับชาวจีนหลายต่อหลายคน

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงมองว่า ลูกจีนที่เกิดในประเทศสยามนั้น ถือเป็น “พันธุ์เจริญ” ที่เป็นกำลังสำคัญในการนำพาเศรษฐกิจที่กำลังประสบปัญหาของสยามให้ผ่านพ้นไปได้ โดยเงื่อนไขสำคัญคือลูกจีนเหล่านั้นเองก็ต้องมีความรักและผูกพันต่อชาติสยาม

ดังนั้นแล้ว งานนิพนธ์ของครูเทพจึงปรากฏการแสดงออกถึงการต่อต้านความนิยมคติจีนเสียยิ่งกว่าไทย และแนวทางที่จะทำให้การเกิดขึ้นของพันธุ์เจริญหายไป อย่างการเข้ามาเมืองไทยของผู้หญิงจีน หรือการส่งบุตรหลานกลับไปเมืองจีน ตามคตินิยมของชาวจีนโพ้นทะเลในยุคสมัย ซึ่งท่านมองว่า จะทำให้สายสัมพันธ์อันยาวนานของทั้งสองชนชาติต้องขาดไป

ในการสร้างสรรค์งานแนวบันเทิงคดีของครูเทพ มิได้เพียงตอกย้ำแนวคิดเรื่อง “พันธุ์เจริญ” เท่านั้น หากยังสะท้อนบทบาทของท่านในฐานะนักเขียนที่สำคัญในช่วงแรกเริ่มของวรรณกรรมร้อยแก้วในเมืองไทย

ครูเทพได้หยิบยกเอาตัวละครจีนมาสร้างสรรค์ตามฉบับครั้งหนึ่ง และอีกครั้งหนึ่งท่านได้ใส่เรื่องราวบางอย่างที่เป็นแง่มุมของความเป็นมนุษย์เข้าไปในลักษณะของตัวละครจีนเหล่านั้น ทั้งมุมมองเชิงบวกและเรื่องราวอันโหดร้ายบางอย่างที่ซ่อนเร้นอยู่ในการแสดงออกของตัวละครเหล่านี้

สิ่งนี้เองที่ทำให้ตัวละครจีนของครูเทพมีชีวิตมีชีวา ในฐานะที่เป็นมนุษย์จริง ๆ ไม่ใช่เพียงตัวประกอบที่โผล่เข้ามาไม่กี่ฉากแล้วก็หายไป หรือเป็นตัวตลกที่แสดงออกถึงมุมมองแง่ลบที่มีต่อชาวจีนอย่างที่เป็นมาในสมัยก่อนหน้านั้น

นอกจากนั้น ท่านยังหยิบยืมเอาเมืองจีนมาเป็นฉากประเทศสมมติในวรรณกรรมของท่าน ซึ่งถือเป็นการปูทางไปสู่ความตกลงขบขันในสังคมไทยที่คุ้นชินกับวรรณกรรมจีนที่แปลเป็นภาษาไทยมาเป็นเวลานาน

ทางด้านชีวิตส่วนตัว มิติหนึ่งที่อาจมีผลอย่างยิ่งต่อครูเทพ คือการที่ท่านแม้จะเป็นเชื้อสายของพระบรมวงศานุวงศ์ แต่ต้นวงศ์ของท่านก็เป็นชาวจีนที่สืบเชื้อสายมาจากชาวจีนที่อพยพเข้ามายังประเทศสยามในสมัยกรุงศรีอยุธยา พร้อมกับการสิ้นสุดลงของราชวงศ์หมิง และสืบตระกูลลงมาจนถึงท่าน ซึ่งสิ่งนี้ก็อาจจะเป็นแนวทางสำคัญในการเกิดขึ้นของแนวคิดพันธุ์เจริญของท่าน ร่วมกับปัจจัยอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

ขณะเดียวกัน ครูเทพเองก็มีความสัมพันธ์อันดีต่อปัญญาชนเชื้อสายจีนที่โดดเด่นแห่งยุคสมัยอย่างคุณ ลม่อม สืบบุญเรื่องด้วยเช่นกัน จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ท่านแสดงความเสียตายเป็นการถึงแก่กรรมไปของคุณ ลม่อม ในขณะที่ผู้วายชนม์ยังมีอายุน้อยอยู่ และไม่ใช่เรื่องแปลกเช่นกัน ที่ตัวละคร “สี่พั้ง” ของท่าน จะมีเงา ของคุณลม่อมทับแฝงอยู่ในการเคลื่อนไหวและบทสนทนาที่แสดงออกมาของตัวละครดังกล่าวนี้

เวลาผ่านไปเกือบศตวรรษหลังจากมรณกรรมของครูเทพ แม้สังคมไทยจะยังประสบปัญหาในการ เข้ามาของกลุ่มธุรกิจจีนที่ดำเนินการโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย และชาวจีนที่มีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์อยู่ บ้าง แต่ในวันนี้ คนไทยเชื้อสายจีน ไม่ว่าจะเป็นลูกครึ่งจีน หรือลูกหลานจีนที่มีเชื้อสายตรงจากหญิงจีนที่ ท่านแสดงความกังวลว่า จะทำให้ความเป็นไทยและความสัมพันธ์ของคนไทยกับจีนห่างเหินกันไป ก็ได้ กลายเป็นพลเมืองของไทยโดยสมบูรณ์

สายสัมพันธ์ระหว่างคนไทยและคนเชื้อสายจีนในเมืองไทย กลายเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันโดย สมบูรณ์ และมีส่วนสำคัญในการนำพาประเทศชาติให้เดินหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้ง เป็น “พันธมิตรเจริญ” ที่เชื่อ ว่า หากท่านผู้เป็นเจ้าของวลีนี้ยังมีชีวิต ก็คงจะมีความภาคภูมิใจในสิ่งนี้อย่างยิ่งทีเดียว

.....

เชิงอรรถ

- (๑) มูราซิม่า เออิจิ, ต้นกำเนิดลัทธิชาตินิยมจีนในสังคมชาวจีนในประเทศไทย, วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (๒๖ ธันวาคม ๒๐๑๙), น. ๔๔-๖๙.
- (๒) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๕, ต.๒๑/๑๓, เรื่องจัดการรับรองขุนนางจีนที่เข้ามากรุงเทพฯ.
- (๓) สกินเนอร์, จี. วิลเลียม. (๒๕๔๘). สังคมจีนในไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ มนุษยศาสตร์, น. ๑๖๔-๑๖๕.
- (๔) *สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) กับประวัติเจ้าพระยายมราช*. กรุงเทพฯ: พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม). วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๒ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส, น. ๒๐๖.

- (๕) เรื่องเดิม, น. ๒๑๐-๒๑๑.
- (๖) เรื่องเดิม, น. ๒๑๒.
- (๗) เทพ บุญदानนท์, **พวกยิวแห่งบูรพาทิศ : ประวัติศาสตร์ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับชาวจีนโพ้นทะเล**. วารสารมนุษยศาสตร์ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐), น. ๕๕-๗๙, น. ๖๒.
- (๘) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๖, น. ๒๕/๗. **พวกจีนส่งบุตรภรรยาไปเมืองจีน (๒๘ ม.ค.-๑๒ ก.พ. ๒๔๕๓).**
- (๙) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๖, น.๑/๕๗. **เรื่องมีผู้จ้างแขกนิโกรทำการประทุษร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.**
- (๑๐) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (๒๔๕๗), **ขอบใจเพื่อนจีน**, สมุทรสาร ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑, น. ๙๓-๙๕., น. ๙๕.
- (๑๑) ภัทรภรณ์ สตาภิรมย์. **การศึกษา “อัตลักษณ์” ของนักธุรกิจไทยเชื้อสายจีนที่ปรากฏในหนังสืองานศพ ช่วงทศวรรษ ๒๔๕๐ ถึงทศวรรษ ๒๕๔๐**. ปรินญาณพนธ์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีการศึกษา ๒๕๖๑, น. ๔๔-๔๙.
- (๑๒) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๖, บ.๓.๑/๔๖, **คุณหญิงโป ภักดีภัทรการ.**
- (๑๓) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สป ๒.๕๓/๑๗๕, เอกสารส่วนพระองค์ กรมตำรวจ **สาส์น-พระญาติวงศ์ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี (สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา) พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า**, ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐.
- (๑๔) ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕**. กรุงเทพฯ : คณะครูอาจารย์ โรงเรียนพณิชยการพระนคร พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายชยันต์ ผลาชีวะ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๐๗.
- (๑๕) พราหมณ์, **จะบอกให้เนื้อ**. ศรีกรุง, วันจันทร์ที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓, น. ๙.

- (๑๖) เบนจามิน เอ. บัทสัน. (๒๕๔๗), *อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม*, แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร สดใส ชันติวรพงศ์ ศศิธร รัชนี้ ณ อยุธยา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ภาคผนวก ข.
- (๑๗) ชัญชิตา บุญเหาะ. *ความรักชาติในนิราศที่แต่งระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล*. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๖๐, น. ๖๖-๘๔.
- (๑๘) **ไทยจีน**. ข่าวบ้านการเมือง ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ วันเสาร์ที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๙๒, น. ๑๖.
- (๑๙) ครูเทพ. (๒๕๘๐). *โคลงกลอนของครูเทพ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเชชม, น. ๑๒๐-๑๒๑.
- (๒๐) 田梅華, 梁炯豪. (1956). [泰國華僑人物誌], 自由文化事業出版社, น. ๖๑.
- (๒๑) ประวัติสังเขป ใน *เอตทัคคบาลี ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระสวามีภักดีภูวนารถ ที่วัดแก้วฟ้าล่าง จังหวัดพระนคร เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีหงส์, น.ก.
- (๒๒) ประวัติของคุณหลวงศรีนครานุกล ใน คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (๒๕๑๖), *ละครสามเรื่อง พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงศรีนครานุกล*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.
- (๒๓) ครูเทพ. (๒๕๘๐), *เรื่องเดิม*, น. ๑๔๑.
- (๒๔) 楊文瑛. (1933). [暹羅雜記], 商務, น. ๑๑๓-๑๑๕.

- (๒๕) ครูเทพ. (๒๕๕๔). โคลงกลอนของ 'ครูเทพ' รวมเล่ม ๑-๓ พิมพ์เป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ นางผกาดี เทพหัสดิน ณ อยุธยา (ผกาดี อุตตโมทย์) เป็นกรณีพิเศษ ณ เมรุวัดธาตุทอง เอกมัย ถนนสุขุมวิท กรุงเทพฯ วันเสาร์ที่ ๑๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๔, กรุงเทพฯ ฯ : ฟ้าใส, น. ๑๕๙.
- (๒๖) ครูเทพ. (๒๕๕๔), เรื่องเดิม, น. ๑๖๐-๑๖๑.
- (๒๗) ครูเทพ. (๒๕๕๔), เรื่องเดิม, น. ๑๔๘-๑๔๙.
- (๒๘) ครูเทพ. (๒๕๕๔), เรื่องเดิม, น. ๑๖๒.
- (๒๙) ครูเทพ. (๒๕๕๔), เรื่องเดิม, น. ๑๖๕-๑๖๖.
- (๓๐) ครูเทพ. (๒๕๕๔), เรื่องเดิม, น. ๒๐๗-๒๑๑.
- (๓๑) พรณี บัวเล็ก. (๒๕๕๕), ลักษณะนายทุนไทย ในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๔๘๒ บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม, กรุงเทพฯ ฯ : พันธกิจ, น. ๑๖๔-๑๖๙.
- (๓๒) ธรรมศักดิ์มินตรี, เจ้าพระยา. (๒๕๗๗), ปาฐกถา เรื่อง สยามกับพาณิชย์, กรุงเทพฯ ฯ : พิมพ์แจกในการฌาปนกิจศพ นางทิม ถนัดหัตถกรรม ณ สุสานเชิงบรมบรรพตวัดสระเกษ วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๗๗, น. ๓๐-๓๔.
- (๓๓) เรื่องเดิม, น. ๓๘-๓๙.
- (๓๔) เปิดวรรณคดียุคต้นรัตนโกสินทร์ อาจจะพอมองเห็นที่มาของคำว่า “เง็ก” ที่ระบุงจีนเข้ามา
ยังง้าง. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_๒๐๖๗๒๗.
เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๘, (๑ กรกฎาคม ๒๕๖๒).

- (๓๕) พระไพศาลศิลปศาสตร์. **ละครพูดเรื่อง “บ๋อยใหม่”**. วิทยากรย์ เล่ม ๖ ตอนที่ ๑๐ วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕, น. ๓๘๕-๔๑๔, น. ๓๙๒.
- (๓๖) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (๒๕๐๗), **เรื่องความดีของเรา** ใน **ประชุมนิทานพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ ภาคที่ ๑**, กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแสวง เตระกูลพานนท์ ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๐๗, น. ๖-๘.
- (๓๗) Hom, Marlon K. (1992). **Song of Golden Mountains, Cantonese Rhymes from San Francisco Chinatown**, University of California Press, p. 111–113.
- (๓๘) อุ๊เจียะ (๒๕๕๗). **จากบูรพาสู่อุษาคเนย์ ภาคแรก**, กรุงเทพฯ : Post Books, น. ๑๐๓.
- (๓๙) มุลนิธิเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี. **The area belle: an original farce in one act** **เค้าโครงเรื่องเดิมของแม่ศรีครัวที่ไม่เหยียดชนชาติและไม่ให้ค่ากับเงินตรา**. (๒๕๖๘, ๓๑ มกราคม). [photos]. Facebook, <https://www.facebook.com/photo?fbid=1122819769854391&set=a.479294234206951>
- (๔๐) พระไพศาลศิลปศาสตร์. **บทละครพูดเรื่อง “แม่ศรีครัว”**. วิทยากรย์ เล่ม ๗ ตอนที่ ๑ วันที่ ๑ มกราคม ร.ศ. ๑๒๕, น. ๕-๔๔, น. ๑๐.
- (๔๑) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. **มหาตมะ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรนิติ., น. ๗๔.
- (๔๒) ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. (๒๔๗๖). **ความเรียงเรื่องต่าง ๆ ของครูเทพ เล่ม ๒ – เศรษฐกิจ**. กรุงเทพฯ : พิมพ์แจกในการพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกโท พระยาสุวรรณศิริ (ทองดี สุวรรณศิริ) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๑ เมษายน ๒๔๗๖, น. ๑๐๖.
- (๔๓) **เรื่องเดิม**, น. ๑๒๒.

- (๔๔) ครูเทพ. โทษโดยควรแก่โทษานุโทษ, เสนาศึกษาและแพทยาศาสตร์ เล่ม ๗ ตอนที่ ๒, กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕, น. ๑๖๒-๑๖๕.
- (๔๕) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (๒๕๐๙). **บทละครสังคีตเรื่อง “วังดี” พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางลู้ย อัมพรภักดิ์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๐๙. น. ๒.
- (๔๖) เรื่องเดิม, น. ๕.
- (๔๗) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (๒๕๐๗). **ปฐมวงศ์ ใน ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ ๘.** กรุงเทพฯ : องค์การการค้าของคุรุสภา, น. ๒๒๙-๒๕๓, น. ๒๓๔.
- (๔๘) Wheeler, Charles, “Interests, Institutions, and Identity: Strategic Adaptation and the Ethno-evolution of Minh Hương (Central Vietnam), 16th–19th Centuries,” *Itinerario: European Journal of Overseas History*, 39(1), 141–166, p. 142.
- (๔๙) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (๒๕๐๗), เรื่องเดิม, น. ๒๓๕.
- (๕๐) ศรีวรรวัตร (พิณ), หลวง. (๒๕๘๑). **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๕ พงศาวดารเมืองพัทลุง ฉบับเพิ่มเติม ตั้งแต่สมัยติกดาบรรพ์ ถึงสมัยปัจจุบัน.** กรุงเทพฯ : เจ้าภาพพิมพ์ชำระช่วยในการพระราชทานเพลิงศพ หลวงศรีวรรวัตร (พิณ จันโรจวงศ์) ณ เมรุวัดวัง จังหวัดพัทลุง พ.ศ. ๒๕๘๑, น. ๔๗.
- (๕๑) เสียวฮุดเสง สิบญเรื่อง. (๒๕๖๓). **ไว้อาลัย ใน กัญญานุสร เปน นิพนธ์ของหลายกวี,** กรุงเทพฯ : พิมพ์แจกในงานศพ นางสาวม่อม สิบญเรื่อง เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๕๖๓, น.ก-ข.
- (๕๒) ครูเทพ. (๒๕๖๓). **มฤตยู. ใน กัญญานุสร เปน นิพนธ์ของหลายกวี.** กรุงเทพฯ : พิมพ์แจกในงานศพ นางสาวม่อม สิบญเรื่อง เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๕๖๓, น. ๘ก.

บรรณานุกรม

เอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติ

จดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๕, ต.๒๑/๑๓, เรื่องจัดการรับรองขุนนางจีนที่เข้ามากรุงเทพฯ.
จดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๖, บ.๓.๑/๔๖, คุณหญิงไป ภัคดีภัทรกร.
จดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๖, น.๒๕/๗, พวกจีนส่งบุตรภรรยาไปเมืองจีน (๒๘ ม.ค.-๑๒ ก.พ. ๒๔๕๓).
จดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๖, น.๑/๕๗, เรื่องมีผู้จ้างแขกนิโกรทำการประทุษร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
จดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ ๒.๕๓/๑๗๕, เอกสารส่วนพระองค์ กรมตำรวจฯ สาส์น-พระญาติวงศ์สมเด็จพระศรีสวรินทิรา
บรมราชเทวี (สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา) พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐.

บทความในหนังสือพิมพ์ - วารสาร

กรุงเทพ, โฆษโดยควรแก่โภชานุโภช, *เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์*, เล่ม ๗ ตอนที่ ๒ (กุมภาพันธ์ ๒๔๖๕), น.
๑๖๒-๑๖๕.

เทพ บุญदानนท์, *พวกยิวแห่งบูรพาทิศ: ประวัติศาสตร์ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวกับชาวจีนโพ้นทะเล, วารสารมนุษยศาสตร์*, ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐), น. ๕๕-๗๙, อ้างถึง น.
๖๒.

ไทยจีน, *ข่าวบ้านการเมือง*, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (วันเสาร์ที่ ๒๒ มกราคม ๒๔๙๒), น. ๑๖.
พราหมณ์, จะบอกให้เน้อ!, *ศรีกรุง*, วันจันทร์ที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓, น. ๙.
พระไพศาลศิลปศาสตร์, บทละครพูดเรื่อง 'บ๋อยใหม่', *วิทยาคาร*, เล่ม ๖ ตอนที่ ๑๐
(วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕).

พระไพศาลศิลปศาสตร์, บทละครพูดเรื่อง 'แม่ศรีครัว', *วิทยาคาร*, เล่ม ๗ ตอนที่ ๑ (วันที่ ๑ มกราคม
ร.ศ. ๑๒๕), น. ๕-๔๔.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ขอบใจเพื่อนจีน, *สมุทรรสาร*, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๕๗),
น. ๙๓-๙๕.

มูราซิม่า เออิจิ, ต้นกำเนิดลัทธิชาตินิยมจีนในสังคมชาวจีนในประเทศไทย, *วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์*,
ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (ธันวาคม ๒๐๑๙), น. ๑๙-๗๙.

หนังสือที่ระลึกในงานศพ

กัญญาณุสร เป็นนิพนธ์ของหลายกวี. (๒๔๖๓). กรุงเทพฯ : พิมพ์แจกในงานศพ นางสาวล่อม สิบญูเรื่อง (ปีวอก
พ.ศ. ๒๔๖๓).

ครูเทพ. (๒๕๕๔). *โคลงกลอนของ 'ครูเทพ' รวมเล่ม ๑-๓*. กรุงเทพฯ : ฝึเสื่อ, พิมพ์เป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ นางผกาวัต เทพหัสติน ณ อยุธยา (ผกาวัต อุตตโมทย์) ณ เมรุวัดธาตุทอง ถนนสุขุมวิท วันเสาร์ที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๔.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (๒๕๑๖). *ละครสามเรื่อง*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงศรีนครานุศล.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (๒๕๐๗). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕*. กรุงเทพฯ : คณะครูอาจารย์โรงเรียนพณิชยการพระนคร, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายชยันต์ ผลาชีวะ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๐๗.

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. (๒๔๗๖). *ความเรียงเรื่องต่าง ๆ ของครูเทพ เล่ม ๒ - เศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ: พิมพ์แจกในการพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกโท พระยาสุวรรณศิริ (ทองดี สุวรรณศิริ) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๑ เมษายน ๒๔๗๖, น. ๑๐๖.

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. (๒๔๗๗). *ปาฐกถา เรื่อง สยามกับพาณิชย์*. กรุงเทพฯ : พิมพ์แจกในการฉาบปิดศพ นางทิม ถนัดหัตถกรรม ณ สุสานเชิงบรมบรรพต วัดสระเกศ วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (๒๕๐๙). *บทละครสังคีตเรื่อง "วังต์"*. กรุงเทพฯ : พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาบปิดศพ นางล้อย อัมพรภักดิ์ ณ ฉาบปิดสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๐๙.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (๒๕๐๗). *ประชุมนิทานพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ ภาคที่ ๑*. กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแสวง เตระยานนท์ ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๐๗.

วินัยกิจโกศล, พระ. (๒๔๗๒). *เอตทัคคบาลี*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีหงส์, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระสวามีภักดีภูวนารถ ณ วัดแก้วฟ้าล่าง จังหวัดพระนคร วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒.

ศรีรวีวัตร (พิณ), หลวง. (๒๔๘๑). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๕ : พงศาวดารเมืองพัทลุง ฉบับเพิ่มเติม ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ถึงสมัยปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ : เจ้าภาพพิมพ์ช่วยในการพระราชทานเพลิงศพ หลวงศรีรวีวัตร (พิณ จันโรจวงศ์) ณ เมรุวัดวัง จังหวัดพัทลุง พ.ศ. ๒๔๘๑.

สำเนาพระราชหัตถ์เลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) กับประวัติเจ้าพระยายมราช. (๒๔๘๒). กรุงเทพฯ : พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๒.

หนังสือทั่วไป

ครูเทพ. (๒๕๘๐). *โคลงกลอนของครูเทพ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเซชม.

เบนจามิน เอ. บัทสัน. (๒๕๕๗). *อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม*. แปลโดย พรรณงาม เก่าธรรมสาร, สดใส ชันติวรพงศ์, และ ศศิธร รัชนี้ ณ อยู่ธยา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ ๘. (๒๕๐๗). กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, น. ๒๒๙-๒๕๓, อ้างถึง น. ๒๓๔.

พรรณี บัวเล็ก. (๒๕๕๕). *ลักษณะนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๔๘๒ : บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม*. กรุงเทพฯ: พันธกิจ.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. *มหาดมะ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรนิติ.

สกินเนอร์, จี. วิลเลียม. (๒๕๔๘). *สังคมจีนในไทย*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

อุจ้เยียะ. (๒๕๕๗). *จากบูรพาสู่อุษาคเนย์ ภาคแรก*. กรุงเทพฯ : Post Books.

วิทยานิพนธ์และปริญญาานิพนธ์

ชนัญชิตา บุญเหาะ (๒๕๖๐). *ความรักชาติในนิราศที่แต่งระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภัทรภรณ์ สตาภิรมย์ (๒๕๖๑). *การศึกษา “อัตลักษณ์” ของนักธุรกิจไทยเชื้อสายจีนที่ปรากฏในหนังสืองานศพช่วงทศวรรษ ๒๔๕๐ ถึงทศวรรษ ๒๕๔๐*. ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

บทความออนไลน์

เปิดวรรณคดียุคต้นรัตนโกสินทร์ อาจจะพอมองเห็นที่มาของคำว่า ‘เจ๊ก’ ที่ระบุเงินเข้ามายังไบบ้าง. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_206727 (เข้าถึงเมื่อ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๘ ; เผยแพร่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๒).

มูลนิธิเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (๒๕๖๘, ๓๑ มกราคม). *The Area Belle: An Original Farce in One Act* คำโครงการเรื่องเดิมของแม่ศรีครัวที่ไม่เหยียดชนชาติและไม่ให้ค่ากับเงินตรา [ภาพถ่าย]. Facebook. เข้าถึงได้จาก : <https://www.facebook.com/photo?fbid=1122819769854391&set=a.479294234206951>

ภาษาต่างประเทศ

หนังสือและบทความภาษาอังกฤษ

Hom, Marlon K. (1992). *Songs of Gold Mountain: Cantonese Rhymes from San Francisco Chinatown*. Berkeley: University of California Press.

Wheeler, Charles. (2015). "Interests, Institutions, and Identity: Strategic Adaptation and the Ethno-evolution of Minh Hương (Central Vietnam), 16th–19th Centuries," *Itinerario: European Journal of Overseas History*, 39(1), 141–166.

หนังสือภาษาจีน

楊文瑛. (1933). *暹羅雜記*. 上海: 商務印書館.

田梅華, 梁炯豪. (1956). *泰國華僑人物誌*. 香港: 自由文化事業出版社.

ประวัติผู้เขียน

พลพัทธ์ ภูริสถิตย์

เป็นลูกครึ่งที่พ่อเป็นลูกหลานจีนย่านวรจักรรุ่นที่ ๔ และแม่เป็นคนไทยบางขุนศรี จบการศึกษา ป.ตรี จากเอกภาษาไทย อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีความสนใจพิเศษในเรื่องประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความเชื่อของไทยและจีน

มีผลงานเขียนเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมจีนหลายเรื่องกับอาศรมสยาม-จีนวิทยา และเขียนบทความเผยแพร่ความรู้ในหน้าเฟซบุ๊ก "พลพัทธ์ ภาชิตา ศิลป์"

เชื่อเสมอว่าประวัติศาสตร์เป็นรากฐานของปัจจุบันและอนาคต และการเข้าใจประวัติศาสตร์จะเป็นบันไดที่ดีไปสู่อนาคต